گوڤارا ئەكادیمى یا زانكویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١١ ژ.٣، ٢٠٢١/٢٠٢٢
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة
المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0، e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v11n3a1563

لادانێن سیمانتیکی ژ لایێ ئەرکیڤە د هۆزانا نوێخازا کوردیدا هۆزانێن (هزرڤان)* وەکو نموونە

بارزان صالح الیاس، پشکا زمانێ کوردی / کولیژا زمانان ، زانکۆیا دهۆک، أقلیم کوردستان
پ. هـ. د. أبوعبید عبدالله ذیاب، پشکا زمانێ کوردی(سەرەدان ل کولیژا زمان ل زانکویا نەوروز)، کۆلیژا بنیات، زانکۆیا دهۆک، أقلیم کوردستان

پوختە

لادان ب ئێك ژ میكانیزمێن هەرە گرنگێن هونەری و ئیستاتیکی دهێتە زانین، ڕۆلەکێ کاریگەر د ئافڕاندنا هۆزانێدا هەیە. لادان د چەندین ئاستاندا کار دکەت؛ ئاستێ سیمانتیکی ب ئێك ژ ئەوان ئاستێن زمانی دهێتە هەژمارتن، ئەوێن ل ژێر ڕۆناهییا دیاردەیا (لادان)ێ، کریارا داهێنانێ د هۆزانێدا ئەنجامددەت، ژبەرکو د ئاستێ (سیمانتیك)یدا، زێدەتر گرنگی ب واتایا دەوروبەرێ پەیڤان دهێتە دان نەك واتایا فەرهەنگییا پەیڤان. بێگومانە لادان د ئاستێ (سیمانتیك)یدا، ژ چەند کۆژیەکان دهێتە دابەشکرن، ئێك ژ ئەوان کۆژێێن لادانێن (سیمانتیکی)ێ، ژ لایێ ئەرکیڤەنە، کو هەر سێ هونەرێن (دانەپاڵ، دیارکرن، گەهاندن) ب خۆڤە دگریت، ئەڤ هەر سێ هونەرە ئەرکێن لادانێن سیمانتیکی ددەنە دیارکرن و هەر ئێك ژ ئەڤانا ڕۆلەکێ دیارکری و جودا دبەرهەمهینانا واتایێن ڤەشارتییێن ل پشت پەیڤێن هۆزانێدا هەیە.

پەیڤێن کلیل: لادان، لادانێن سیمانتیکی، ئەرکێن لادانێن سیمانتیکی: دانەپاڵ، دەستنیشانکرن، گەهاندن.

1. پێشەکی

1.1 گرنگییا ڤەکولینێ

وەکو دیار لادانێن سیمانتیکی ڕۆلەکێ سەرەکی و کاریگەر د ئاڤاکرنا واتایەکا جودا ژ واتایا ئێکسەر د هۆزانێدا هەیە، ژبەر ئەڤێ چەندێ ئەڤ ڤەکولینە هەولدانەکە بۆ دیارکرن و شلوڤەکرنا لادانێن سیمانتیکی ژ لایێ ئەرکیڤە و چەوانییا کارتێکرنا ئەرکان د ئاڤاکرنا واتایا هۆزانێدا.

2.1 ڕێبازا ڤەکولینێ

ئەڤ ڤەکولینە ل دویڤ ڕێبازا (سالۆخدانی- شیکاری) هاتیە ئەنجامدان.

3.1 سنووری ڤەکولینێ

ئەڤ ڤەکولینە یا تایبەتە بۆ دیارکرنا لادانێن سیمانتیکی د هۆزانا نوێخازا کوردیدا هۆزانێن هزرڤان وەکو نموونە.

4.1 پەیکەری ڤەکولینێ:

ئەڤ ڤەکولینە ژ بابەتێن (زاراڤ و چەمك و پێناسێن لادانێ، لادانێن سیمانتیکی پێناسە و گرنگی و جۆرێن ئەوێ ژ لایێ ئەرکیڤە) و ل گەل نموونەیێن لادانێن سیمانتیکی ژ لایێ (ئەرکی)ڤە، د هۆزانا (نوێخاز)ا، کوردیدا پێکدهێت. ل دوماهیێ ئەنجام و لیستا ژێدەران هاتینە ڕێزکرن.

2. زاراڤێ لادانێ

لادان وەکو زاراڤ د بیاڤێ ڤەکولینێن ئەدەبیدا: ((وەرگێڕانا دەقاودەقا هەردوو پەیڤێن (Ecart) یا فەڕنسی و هەروەسا پەیڤا (Deviation) یا ئینگلیزیە)) (المسدی، 1993: 100). ئەڤ زاراڤێ (Ecart) ((ژ لایێ (پۆڵ ڤالیری- Poul Valery) هاتیە بکارئینان، پاشان هەمان زاراڤ ژ لایێ (جان کوهن- Jean Cohen)یڤە، هاتیە بکارئینان)) (نعمە: 2015، 13). زاراڤێ (Ecart) چەندین واتایا ب خۆڤە دگریت ((ابعاد، فارق، عدول)) (ادریس: 2004، 430)دهێت. پەیڤا (ابعاد) د زمانێ کوردیدا ب واتایا ((دویرئێخستن)) (قاچی: 2006، 224)دهێت. پەیڤا (فارق) ب واتایا ((هێلا)) (قاچی: 2006، 375). دهێت. پەیڤا (عدول) ب واتایا ((پاشگەزی، لێ ڤەبوون)) (قاچی: 2006، 362). دهێت. هەروەسا پەیڤا (Deviation) د زمانێ کوردیدا ب واتایا ((لادان)) (حماش: 1985، 52). دهێت. د ڤەکولینێن ڕەخنەیی و شێوازگەریێن نوییێن

* ناڤێ ئەوی یێ دروست (هزرڤان عبداللە محمد)ە، ل سالا (1962)ێ، ل باژێڕێ (دهۆك) هاتییە سەر دونیایێ و خێزاندارە. ل سالا (1979)ێ، دەست ب کارێ نڤێسینێ کرییە. ل سالا (1980)ێ، ب کارێ دامەزراندنا (ئێکەتییا نڤێسەرێن گەنج) ڕابوویە، هەر د ئەڤێ سالێدا ل ڤیستەڤالا هۆزان خواندنێ، هۆزان خواندییە، ل سالا (1984)ێ، ل گەل گرۆپەکێ (دەھ) کەسی گوڤارەك ب ناڤێ (دەنگێ مە) دەرێخست. ل سالا (1987)ێ، کۆما هەلبەستڤانێن گەنج یا عیراقی ئاڤاکرییە، ل سالا (1991)ێ، گوڤارەك ب ناڤێ (نوێخازی) دەرێخست، ل سالا (1994)ێ، ل گەل کۆمەکا هۆزانڤانێن دیتر گرۆپێ (نویکرن هەروهەر) ڕاگەهاند. نوکە ئەندامێ ئێکەتییا نڤێسەرێن کوردە ل (دهۆك)ێ، و ل (عیراق)ێ، و ل (ئاسیا) هەروەسا ئەندامێ ئێکەتییا نڤێسەرێن (پەن- کورد)ە. ئێکەم پەرتووکا ئەوی ل سالا (1989) وەکو دیوانەکا هۆزانان ب ناڤێ (ئەز و ئاگر) ل (بەغدا) چاپبوویە، هەتا نوکە نێزیکی (30) پەرتووکا ژ بەرهەمێن هۆزان و ڕۆمان و چەندین وتار بەلاڤکرینە.

ڕۆژئاڤایدا، چەندین زاراڤێن جوداجودا بۆ (لادان)ێ، هاتینە، بۆ نموونە: ((لیو سپێتزەر (وێلی- الانحراف- La deviation). پول ڤالێری (Valery) (لادان- الانزیاح- Ecart). و (سەرپێچیكرن- التجاوز –Labus). جان كۆهین (پێشێلكرن- الانتهاك- Leviol). (گەردی: 2018، 262). هەروەسان (ئەراگون) پەیڤا ((العصیان- La transgression)) (العدوس: 2007، 181). بكاردهینیت و ئەڤ پەیڤە د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((یاخیبوون)) (سادق: 2007، 1374). دهێت. هەروەسا (كوما مو) پەیڤا (التحریف- Altration)) (العدوس: 2007، 181). بكاردهینیت و ئەڤ پەیڤە د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((دەست تێوەردان، گوهۆڕین)) (قاچی: 2006، 261). دهێت. دیسان (ڕۆمان یاكوبسون) فریزا ((خیبە الانتظار)). (العدوس: 2007، ص 181). بكارئینایە و ئەڤ فریزە ژ پەیڤا (خیبە) ب واتایا ((نائومێدی، بێ هیوای)) (سادق: 2007، 884). دهێت و پەیڤا (الانتظار) د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((چاڤەڕێ)) (قاچی: 2006، 66). دهێت و هەردوو پێكڤە ب ڕامانا (بێ هیڤیبا چاڤەڕێیوون)ێ، دهێت. ژ لایێ خۆڤە (ڕۆلان پارت) پەیڤا ((الشناعە- Scandale)) (العدوس: 2007، 181). بكاردهینیت و ئەڤ پەیڤە د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((ئابڕووبەرە)) (حماش: 1985، 143). دهێت؛ ئانكو كرێتكرن.

د ڕەخنە و ڤەكولینێن (عەرەبی)دا، چەندین زاراڤێن جودا جودا ل هەمبەر (لادان)ێ، هەر ژ كەڤندا هەتا سەردەمێ ڤەكولینێن (هەڤچەرخ) هاتینە بكارهینان، بۆ نموونە ل سەردەمێن كەڤندا و ب تایبەتی د بیاڤێ ڕەوانبێژیدا دیاردبیت ((كۆنترین زاراوە كە لە ڕەخنە و ڕەوانبێژی كۆنەوە بۆ مان بەجێماوە، زاراوەی (الاتساع)ە، كە زۆرترین بەكارهێنانی هەبووە و (ئیبن جنی)یش، ئەو زاراوەیە بەكارهێناوە)) (سەعید: 2013، 33). زاراڤێ (الاتساع)ێ، ب واتایا ((فرەهی)) (قاچی: 2006، 224).دهێت. پاشان هەر د ڤەكولینێن كەڤنێن عەرەبیدا چەند زاراڤێن دیتر هاتینە بكارئینان وەكو ((العدول، التغییر)) (سەعید: 2013، 33). ئەڤ زاراڤێن (العدول) ب واتایا ((پاشگەزی، لێ ڤەبوون)) (قاچی: 2006، 362). دهێت. زاراڤێ (التغییر) ب واتایا ((گوهۆڕین، گورانكاری)) (قاچی: 2006، 270). دهێت. ب شێوەیەكێ گشتی د بیاڤێ ڤەكولینێن نوێێن عەرەبیدا (عبدالرحمن المسدی) وەكو ڕابەر و ئێكەم ڕەخنەگرێ نوێێ عەرەب دهێتە زانین، ئەوێ ب كارێ وەرگێران و ئینانا ئەڤی زاراڤەی بۆ ناڤ ڤەكولینێن عەرەبیدا. ئەوژی زاراڤێن وەكو ((الانزیاح- الانحراف- العدول- ئەڤە زاراڤێن كەلتووریە بەرامبەر زاراڤێ بیانی بكاردهێن- و زاراڤێ (المجاوزه)) بكارئینایە (الگالب: 2008، 30- 31). ئەڤ پەیڤا (المجاوزە) د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((ژ سنووری دەركەڤتن)) (قاچی: 2006، 281). پەیڤێن (الازیاح) ب واتایا ((لادان)) (قاچی: 2006، 243). دهێت و پەیڤا (الانحراف) د زمانێ كوردیدا ب واتایا ((لاڕێ، ڤارێیوون)) (قاچی: 2006، 242) دهێت.

هەروەسا (المسدی) ددیت كو زاراڤێ (ecart) یێ ئالۆزە بۆ وەرگێڕانێ، چونكی نە زاراڤەكێ بنەجهە و دەربڕینا (الانزیاح- لادان) وەرگێرانا دەقاودەقییە بۆ گوتنێ و هەروەسا دشێن ب زاراڤێ (التجاوز- زێدەگاڤی) ناڤبكەین، یانژی ئەوێ گوتنا ڕەوانبێژزانێن عەرەبان بكارئینای، ئەوژی (العدول- پاشگەزی، لێ ڤەبوون) بكاربینین)) (وغلیسی: 2008، 210). دەربارەی زاراڤێ (لادان)ێ، د ناڤ زمان و ڤەكولینێن ڕەخنەی و شێوازگەرییێن (كوردی)دا ب چەندین شێوە و زاراڤێن جۆراوجۆر ژ لایێ ڤەكولەر و ڕەخنەگرێن ئەدەبییێن كوردڤە هاتییە بكارئینان؛ بۆ نموونە (نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد) زاراڤێ ((سەركێشیكردن)) (ئەسوەد: 2001، 69). (محەمەد بەكر) زاراڤێن ((گۆران- ترازان- تێكدان)) (بەكر: 2004، 44). بكارئینانە. هەروەسان (فەرهاد پیربال) زاراڤێ ((گۆران)) (پیربال: 2005، 94). بكارئینایە. (عەبدولخالق یەعقووبی) زاراڤێ ((زەقكردنەوە)) (یەعقووبی: 2005، 21). بكارئینایە. دیسان (ئەكرەم قەرەداغی) زاراڤێن ((خزان- خلیسكان)) (قەرەداغی: 2006، 85). بكارئینانە. دیسان (ئازاد عەبدولواحد كەریم) زاراڤێ ((وەرگەڕان)) (كەریم: 2007، 83). بكارئینایە. هەروەسا (ئاوات محەمەد ئەمین) د گوتاراكا خۆدا هەردوو زاراڤێن ((وەرچەرخان- تێكشكان)) (ئەمین: 2007، 140). بەرامبەر (لادان)ێ، بكارئینانە. (نعمت الله حامد نهێلی) زاراڤێ ((لادان)) (نهێلی: 2008، 170). بكارئینایە. بەلێ ب شێوەیەكێ گشتی دشێن زاراڤێ (لادان)ێ، بكاربینین.

3. تێگەهێ لادانێ

ئەگەر ل ژێدەرێ تێگەهێ (لادان)ێ، بگەڕێین، ((هەندێك لەو بڕوایەدان كە سەرچاوەی چەمكی لادان بۆ "بۆفۆن 1707- 1788" دەگەڕێتەوە)) (گەردی: 2018، 266). بەلێ ((كەسی ڕاستەقینە كە چەمكی لادانی بەكارهێناوە "پۆل ڤالێری 1871- 1946" بووە)) (گەردی: 2018، 266). ئەوێ گوتی: ((هەر كارەكێ ڤێسی؛ ئانكوهەر بەرهەمەكێ ژ بیاڤێ زمانی هاتیە بەرهەمئینان، ژ شینوارەكێ یان ڕەگەزێن جودا و بەهایێن ئەدەبی پێكدهێت)) (ویس: 2005،

86). هەروەسان (ڤالێری) ئاماژە ب ئەوێ چەندێ دکر کو ((لادان وەکو دیاردەیەکا شێوازییە و د دانەنیاسینا شێوازیدا دبێژیت: شێواز د بنەرەتێ خۆدا لادانە ژ یاسایەکێ؛ ئانکو شێواز ب خۆ لادانە)) (نعمە: 2015، 19). خالەکا دیترا گرنگ ئەوە؛ هندەك ژ ڤەکولەران (لیو سپێتزەر 1887- 1960)، ب داهێنەرێ چەمکێ (لادان)ێ، دزانن، چونکی ((سپێتزەر ب ڕێکا (لادان)ێ، هاتە د ناڤ بیاڤێ شێوازگەریدا)) (ویس: 2005، 88). ب دیتنا ئەوی (لادان د شێوازگەرییدا ب خالەکا گەوهەری ژ بۆ پڕۆگرامێ شلوڤەکرنێن ڕەخنەیێن ئەوی دهێتە هەژمارتن)) (حمد: 2013، 39).

4. پێناسێن لادانێ

جان مۆکاڕۆڤسکی دەربارەی (لادان)ێ، دبێژیت: ((لادان دەرکەڤتنە ژ پیڤەریێ؛ ئانکو ئەڤە کریارا ڤاڕێیوونێیە ژ یاسایا ئاساییا زمانی، و ئەڤەژی دبیتە ئەگەرێ دروستکرنا شیعرییەتێ، و هندیکە سەرپێچییە، پیڤەرێ نموونەییا زمانێ ئاساییە و (لادان) ب ئەڤێ چەندێڤە گرێدایە و دبیتە ڕێکا بکارئینانا هۆزانڤانان بۆ زمانی و ئەگەر ئەڤ هەلگرتنە یانژی ئەڤ ڕێکە نەبان، تشتەك ب ناڤێ هۆزانێ نەدبوو)) (السلیمانی: 2009، 239- 240). شێوازناسێ عەرەب (منژر العیاشی) ل دور (لادان)ێ، دبێژیت: ((پیڤەرەك د زمانێ ئاساییدا هەیە و ئەڤی زمانی دیار دکەت، چونکی زمان سیستەمەکە، هەبونا ئەڤی سیستەمی ژی وە دکەت کو داهێنانا زمانی ببیتە بەلگەیەکا ڤەبڕ، دەمێ زمان د ناڤ ئەڤی سیستەمیدا دهێتە بکارئینان و ئەڤ سیستەمە پیڤەرە، پاشان (لادان) دهێت، لادان ژی یان دەرکەڤتنە ژ زمانێ ئاساییێ دهێتە بکارئینان، یانژی دەرکەڤتنە ژ سیستەمێ زمانی ب خۆ؛ ئانکو دەرکەڤتنە ژ ڕستەیا ڕێزمانی ئەوا ئەرکێ بجهئینانێ د هەبوونا خۆدا هەی، ئانکو ب کورتی (لادان) شکاندنەکا پیڤەرییە و ئەڤ دیاردەیەژی ژ ڤێسەری یان ئاخڤتنکەری ب شێوەیەکێ ئاگەهییانە دهێتە ئەنجامدان، و دبیتە ئەگەرێ هندێ (لادان)ێ، بەهایەکێ زمانی و ئیستاتیکی هەبیت)) (عیاشی: 2002، 77). هەر ل دور (لادان)ێ، (عبدالقادر حمه امین محمد) دبێژیت: ((لادان جۆرە لادانێکە لە زمان و شێوازی پێوانەکان، دەرچوونە لە حاڵەتی مەنتقی و واقیعی و شکاندنی یاسای ئاساییە، کە لە کۆندا لە ژێر پەردەی ڕەوانبێژیدا مامەڵەی لەگەڵدا کراوە)) (محمد: 2008، 160). واتە لادان، دەرکەڤتنە ژ زمانێ ئاسایی و دەرکەڤتنە ژ دۆخێ لوژیکی ب ڕێکا شکاندنا یاسایێن زمانێ ئاسایی و ئێك ژ ئەڤان دۆخان ل ژێر بیاڤێ (ڕەوانبێژی)ێدا، دهێتە دیتن.

5. لادانێن سیمانتیکی (Semantic)- واتاسازی

لادانێن سیمانتیکی؛ ئانکو: ((لادانی لەو پێوەرانەیە کە بە یەکەوە هاتنی لێکسیکەکان دیار دەکەن، یان لادان لەو سیما و واتایانەی کە زاڵن بەسەر بەکارهێنانی لێکسیکی زمانی ئاسایی یان مەبەستی لادانی سیمانتیکی، پێچەوانەی دروستی سیمانتیکی دەگەیێنێت)) (ئیبراهیم: 2011، 96). واتە لادانێن سیمانتیکی هاتنا پەیڤانە د چارچوڤێ هۆزانێدا و لادان ژ هەبوونا واتایا فەرهەنگییا ئەڤان پەیڤان هەی، یانژی مەرەم پێ ئەو واتایا ڤەشارتییە، ئەوا ئەڤ پەیڤە ب ڕێکا هاتنێ ل گەل چەند پەیڤەکێن دیتر ب خۆڤە هەلدگرن، چونکی ئەگەر سەحکەینێ هەر پەیڤەکێ دوو جەمسەرێن هەین؛ ئانکو ((جەمسەری دەنگ و جەمسەری واتا، قسەکەر بەپێی مەبەستی خۆی لە وتەکەیدا، گرنگی بە جەمسەرێکیان زیاتر دەدات، و لە (دواندن)ی، سوودمەندیدا گرنگی بە واتا دەدرێت و ئەوەی قسەکەر دەیەوێت لە هۆشی گوێگردا بیچێنێت و تا وەکو هەردووکیان لە تێواتای هۆشەکیدا بەشدار بن)) (حسێن: 2008، 89). د پێناسەیەکا دیتردا ل دور (لادانێن سیمانتیك)ی، هاتییە: ((شکاندنی یاساکانی دیوی ناوەوەی زمان و پەیوەندییەکی پتەویان بە گۆڕینی مەبەست و واتا و تێگەیشتنەوە هەیە، واتا نەك هەر واتای سەردەم دەگۆڕن، بەلکو دەبنە بار و ئەرك بۆ گوێگریش)) (سەعید: 2013، 254). واتە لادانێن سیمانتیکی ب کارێ گهۆڕینا مەبەست و واتا و تێگەهشتنێ ڕادبن، ئەڤەژی ژ ئەوێ خالێ دەستپێدکەت، ئەوا پەیڤێ ژ بیاڤێ ئەوێ یێ فەرهەنگی بەرەڤ زمانێ واتاییێ پەیڤێ د چوارچوڤێ هۆزانێدا دبەت و ب ئەڤی ڕەنگی ئەڤ لادانێن سیمانتیکی واتایێن نوی ژ پەیڤێن بکارهاتی دروست دکەن. ئەڤەژی گرێدایی ئەوێ هزرێیە کو هۆزانڤان ((ڕەگەزی نوێ بۆ سیستەمەکان دروست ناکات، تەنیا پەیوەندی و پێکهاتەی نوێ لە نێوانیاندا دروست دەکات، بۆ نموونە لەبەکارهێنانی وشەدا، هەر هەمان ئەو وشانەیە کەلەو زمانەدا هەن، بەڵام لە کایەیەکی شیعریی و ڕۆنانێکی تایبەتی وادا بەکاری دێنێت، کە واتایەکی نوێی (ئەوەی خۆی مەبەستیەتی) پێدەبەخشێت، کەواتە (دەق) ئەرکێکی دوو لایەنە لە خۆ دەگرێت: لەلایەکەوە واتاکان دەنوێنێت، و لەلایەکی ترەوە واتای نوێ بەرهەم دەهێنێت)) (حسێن: 2008، 91). د پێناسەیەکا دیتردا ل دور لادانێن سیمانتیکی هاتیە: ((بەزاندنی سیمانتیکی فەرهەنگییە، بۆ گەیشتن بە سیمانتیکی مەبەست)) (دزەیی: 2012، 119). واتە تێپەڕاندنا واتایا فەرهەنگییا پەیڤانە، بێگومان ئەڤ کارەژی ب نیازا

گەهشتنا واتایەكا مەبەستدار دهێتە ئەنجامدان؛ ئانكو ب واتایەكا دیتر لادانێن سیمانتیكی ئەو لادانێن ئەوێن ((د ئاستێ (سیمانتیك)ێدا؛ ئانكو د بنیاتێ ناڤخۆیێ تێكستێدا رووی ددەن، د ئەڤی جۆریدا بۆ گەهاندنا واتایەكا تایبەت و جودا ژ واتایا ئاسایی، واتا ژ ئاستێ خۆیێ ئاسایی دهێتە ڤەگوهاستن بۆ ئاستێ نەئاسایی و نەپەسەند، ئەڤەژی ب رێكا بكارئینانا زمانی ب شێوازێن جودا، ب رێیا بكارئینانا هندەك دەربڕینان كو دبیت ژ لایێ رێزمانی و رێزكرنا پەیڤاڤە دروست بیت، بەلێ ژ لایی سیمانتیكڤە ل گەل لوژیكی ناگونجیت)) (نعمە: 2015، 45-46). واتە د (لادانێن سیمانتیك)یدا، دوو خالێن گرنگ هەنە ژ هەژی ئاماژەپێكرنێیە كو:

- یەكەمیان: ((كاتێك لێكدانەكان لە ڕووی لێكدانەوە دروست دەبن، واتە یاسا ڕێزمانییەكان نەبەزێنراین.
- دووەمیان: كاتێك لێكدانەكان لە ڕووی واتا و مەنتیقەوە لە بارین، بەم پێیە لێكدان هەیە لە ڕووی ڕێزمانەوە دروستە، بەڵام لە ڕووی واتاوە نادروست و ناوێزەیە یان بە پێچەوانەوە)) (توفيق:2012، 231- 232).

6. جۆرێن لادانێن سیمانتیكی- واتاسازی

شێوازناس (كورش سەفەوی) ل ژێر كاریگەرییا بۆچوونێن (ڕۆمان یاكوبسۆنی) د بیاڤێ ((ئەو دوو پەیوەندییەی ناویان دەنێ هەڵبژارتن و لێكدان و سۆسێر پێیان دەڵێ هاونشینی و بیرخستنەوە)) (كانەبێ: 2013، 40). لادانێن سیمانتیكی ب ئەڤی شێوەی دابەش دكەت:

- ئێك: هەلبژارتن: پێكدهێت ژ:
  - لێكچوون.
  - خوازە.
- دوو: لێكدان: پێكدهێت ژ:
  - لێلی و تەمومژاوی.
  - پاڕادۆكس.

هەروەسا (عەبدولواحد موشیر دزەی) ل ژێر كاریگەرییا بنەمایێن هاریكاری د ناڤبەرا (ئاخێڤتنكەری- وەرگری) یدا، ب ئەڤی ڕەنگی لادانێن واتاسازی دابەش دكەت:

1.6 لادان لە چەندێتی

د ئەڤی جۆریدا ئەگەر ((بەشداری شاعیر زیاتر لە پێویست بێت، ئەوا ئەم لادانە لە نەزانینەوە نییە، بەڵكو بۆ مەبەستێكی قووڵتر ئەم لادانەی بەكارهێناوە تاكو شێوازێكی كاریگەر بخوڵقێنێ)) (دزەیی: 2009، 144).

2.6 لادان لە چۆنیەتی

ئەڤ جۆرە ((قسەر ناڕاست و بێ بەڵگە دەگرێتەوە، كە لەگەڵ واقع ناگونجێ)) (دزەیی: 2009، 144). ئەڤ جۆرە ب چەندین شێوەیان دهێتە دروستكرن بۆ نموونە:

- گاڵتەكردن.
- خواستن.
- ئاماژە پێ كردن.
- كەمكردنەوە.
- زیادەڕۆیی.

3.6 لادان لە گونجان

ژ ناڤێ ئەڤی شێوازێ (لادان)ێ، دیارە ئەوە كو ((قسەكردنەكە لەگەڵ واقع نەگونجێ)) (دزەیی: 2009، 146).

4.6 لادان لە شێواز

واتە ئاخڤتن ((بە شێوازێكی لێڵ دەربڕێ، وەك لە بەكارهێنانی وشەی فرەواتا و هاوبێژ، كە لە ڕەوانبێژیدا لە ژێر ناوی (ڕەگەزدۆزی) بەكار دێت)) (دزەیی: 2009، 147) ئێدریس عەبدۆڵڵا: ئەڤی جۆرێ (لادان)ێ، ل سەر سێ جۆران دابەش دكەت:

- ئێك: لادانی ئاشكەرا.
- دوو: لادانی دركاوی كەرتی.
- سێ: لادانی دركاوی تەواو)) (عەبدۆڵڵا: 2010، 8).

6.6 گرنگییا لادانێن سیمانتیكی- واتاسازی

سیمانتیك رێكا كاریگەر و سەرەكیا ئاڤاكرنا زمانەكێ ئەدەبێ جوان و جوداكەرە ژ زمانێ ئاسایی، چونكی ئاستێ واتایێ ((وەكو بەرچاوترین ئاستی زمان، لە ئاستەكانی دیكەی زمان زیاتر لە ڕووی بەرجەستەسازی ئەدەبییەوە سوودی لێدەبینرێت هاونشینی وشەكان لەسەر بنەمای یاسا واتاییەكان كارپێكراوی زمانی پێوەر ملكەچی سنووربەندییە تایبەتییەكانی خۆیەتی)) (صفوی: 2018، 74). واتە

پەیڤ ل گەل پەیڤان وەکو هەڤنشینن و ل گەل ئێکودوو هاریکارن بۆ دیارکرنا واتایێ، چونکی ((لە لادانی مانایيدا شیعر زیاترین نیزیکایەتی لەگەڵ تایبەتمەندی (+گەمەی ناوەکی) زماندا هەیە، بە وتەیەکی تر بەرفراوانترین مەیدانێك کە شیعر لەوێدا دەتوانی گەوهەری ڕاستەقینەی بوون و چییەتی خۆی بنوێنێ، مەیدانی لادانی مانایيە)) (یەعقووبی: 2005، 32). ژ لایەکێ دیترڤە پێکهاتێن د ناڤ هوزانێدا ئاڤاکەر، ئەڤان پێکهاتا پەیوەندییەك ل گەل ئێکودوو هەیە، و ئەڤ چەندە د لادانێن سیمانتیکیدا دبنە ئەگەرێ هندێ ((سیمانتیکێ پەیوەندی ب ئەدەبیێڤە هەبیت و ب تایبەت شعرێ و ب ئاوایەکێ بەرفرەهتر هەمبێز دکەت، کو بریتییە ژ ڕاستیا تشتی بۆ جیهانا سەربۆرێن بابەتی و شعرێ ژ دەرڤەی زمانی)) (غازی: 2008، 85). ئەڤ ئاستە ڕاستییا بابەتی و مەبەستێ دیار دکەت؛ ئانکو ب تایبەتی ئەگەر تەماشایێ ژانرەیەکێ وەکو هۆزانێ بکەین وەکو دیار ((شیعر دنیایەکی تایبەتی بە خۆی هەیە، ئەو دنیا تایبەتییەش لەسەر بناغەی لادانی سیمانتیکی دروست دەبێت، بۆیە زمانی شیعر کێڵگەیەکی بە پیتی ئەم جۆرە لادانەیە)) (سەعید: 2013، 256). هەروەسا د ئەڤێ ئاستیدا ((گواستنەوە یان دەلالەت گرنگی بە پێوەندی نێوان ڕەگەزەکانی زمان و دنیایی نازمانیی ئەزموون دەدا، بەڵام مانا گرنگی بە سیستەمی ئاڵۆزی ئەو پێوەندیانە دەدا کە ڕەگەزە زمانییەکان بە خۆیانەوە دەبەستێتەوە)) (غازی: 2008، 85). ئەڤ جۆرێ لادانان بوویە ئامرازەکێ کاریگەر بۆ ((شلوڤەکرن و ڤەدیتنا واتایا ڤەشارتییا دەقی، چونکی واتا و دەلالەتێن دەقی ب رۆیێ سەرڤەیێ ئەوێدا ب ئاشکەرایی دیار نابن، لەورا دکارین ب رێکا زانستێ دەلالی وەك ڕێچکەکا ڕەخنەیی بونیاتێن دەقی بخوینین و لایێن هونەرییێن ئەوێ ئاشکەرا بکەین)) (محەمەد: 2012، ل 89). واتە سیمانتیك وەکو بیاڤەکێ گرنگ و ڕێکەکا کاریگەر بۆ دیارکرن و شلوڤەکرنا ئەوان بونیاتێن دەقی پێکدئینن، دهێتە بکارئینان. و هەمی لایەنێن هونەرییێن پێکهاتا ئەڤی دەقی ئاشکەرا دکەت و واتایێ روون دکەت. چونکی ئەگەر سەحکەینە زمانێ هۆزانێ ((زمان لە شیعردا ڕەنگدانەوەیەکی ئاڵۆزی "مانا"یە، نەك گوزارشت کار، مانایەك کە بە ئاسانی دەستگیرنابێ و شاعیریش وەك ئاوێتەی جیهان سەیری دەکا)) (کەمال: 2000، 54). واتایا هۆزانێ واتایەکا ئالۆزە و ب سانەهی بدەستڤە ناهێت و ژ چەندین ڕەگەزێن خودان پەیوەندی پێکدهێت، ژ لایێ خۆڤە سیمانتیك دهێت ئەڤان پەیوەندیان ب ئالۆزیێن ئەواڤە دیاردکەت و شلوڤە دکەت. ژ لایەکێ دیترڤە لادانێن سیمانتیکی ((تایبەتمەندییەکی سەرەکی زمانی شیعرە، هەستی مرۆڤ دەوروژێنێت و ئەو پەیوەندیە دەگۆڕێت، کە لە نێوان ناو و ناولێنراوَدا هەیە، گۆڕانکاری لە واتاکاندا دەکات بە مەبەستی چێژ بەخشین بە خوێنەر، چونکە وشەکان بۆ مەبەستە باو و ئاساییەکەی لە کۆمەڵدا بەکارناهێنرێن، دیارە ئەو جیهانە تایبەتەی شیعر هەیەتی، لەسەر بنەمای لادان بە گشتی و لادانی سیمانتیکی بە تایبەتی دروست دەبێت، بۆیە زمانی شیعر بوارێکی فراوانی ئەم جۆرە لادانەیە)) (حسین: 2013، 96- 97). واتە پەیوەندییا د ناڤبەرا ناڤ (دال) و ناڤلێکریدا (مەدلول) دهێتە گهۆڕین و ئەڤەژی ڕێکخۆشکرنەکە کو ((لادانێن سیمانتیکی دبنە ئەگەرێ پەیدابوونا زمانەکێ هۆنەری، چونکی لادانێن سیمانتیکی دشێن سەرنجا وەرگری ڕابکێشن و کارتێکرنێ ل وەرگری بکەن، ئەڤەژی ژبەرکو هۆزانڤان د زمانێ هۆزانێدا، ئەوی چوارچوڤێ دەستنیشانکری یێ ل ناڤبەرا (دال و مەدلولیدا) دگهۆڕیت و واتایێ ژ شێوەیێ بەربەلاڤ دەردئێخیت و ب ئەڤی)) (عبدالرحمن: 2020، 103)

ئەڤ جۆرێ لادانان دبیتە ئەگەرێ ((دەربڕینێن نوی د زمانیدا پەیدابن، و زمان بەرفرەهـ ببیت، ل دویڤ ئەڤێ چەندێ بۆ دروستکرنا ڕستەکا واتادار ب تنێ ئینانا پەیڤێن فەرهەنگی و ڕێزکرنا ئەوان د ڕستەیەکێدا دروست نابیت، هەرچەندە ئەوان پەیڤان واتایا خۆژی هەبیت، بەلکو پێدڤییە گونجانەك د ناڤبەرا ئەواندا هەبیت و ژ لایێ سیمانتیکیڤە پێکڤە بهێنە گرێدان)) (نعمە: 2015، 46). ژ لایەکێ دیترڤە هاتنا دەربڕینێن نویژی ((و چنین و ڕێکخستنی وشەکان لە دەقێکی شیعریدا توانا و باڵا دەستی شاعیر پیشان دەدات، و شاعیر بە داهێنەر لە قەڵەم دەدرێت، چونکە بە لادان لە واتای فەرهەنگی وشەکان و بەخشینی واتای نوێ پێیان داهێنەری شاعیر تۆختر دەبێتەوە، بۆیە ئاستی سیمانتیکی، لە شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی دەقی نووسراودا گرنگییەکی دیار و بەرچاوی هەیە و بە تایبەت ئەگەر دەقەکە بەرهەمێکی شیعری بێت)) (قادر: 2014، 39). ل گەل ئەڤێ چەندێ ژی هاتنا ئەڤان پەیڤێن نوی، نابیت ل سەر کیسێ پەیڤێن زمانی نەتەوەیی بیت؛ ئانکو ببیتە ئەگەرێ ژناڤبرنا پەیڤێن زمانی نەتەوەیی.

7.6 لادانێن سیمانتیکی ژ لایێ (ئەرکی) ڤە

لادانێن سیمانتیکی، ژ لایێ (ئەرکی)ڤە، گرێدایی ئەوێ دابەشکرنێیە، ئەوا (جان کوهن) بۆ ئەڤێ جۆرێ (لادان)ێ، کری و ب دیتنا (کوهن) ئەگەر مەبەست ب شێوەیەکێ تەواو و ڕێکخستی بگەهیت، پێدڤییە ئەڤ ئەرکە هەر ئێك ل

کوژیێ کارکرن و دروستکرنا مەبەستا خۆ بهێنە بجهئینان ئەوژی ئەڤ ئەرکێن ل خواریٚ دیارکینە:

- دانەپاڵ.
- دەستنیشانکرن.
- گەهاندن.*

دەمێ بەحس ل لادانێن سیمانتیکی د بیاڤێ (ئەرك)یدا، دهێتە کرن پێدڤییە بەهایێ زمانی وەکو ئامرازەکێ گرنگ بهێتە زانین د هەمی بوارێن ژیانێدا چ نڤێسین یان وەکو ئامرازەك بۆ کارپێکرنا رۆژانە بیت، ئەڤەژی وەکو بەڵگە بۆ گرنگیا زمانی، چونکی زمانی دوو ئەرکێن سەرەکی و گرنگ هەنە ئەوژی: ((دەربڕین و کاریگەری، دەربڕین: تایبەتە بە لایەنی کۆمەڵایەتی و سود گەیاندن، بەڵام کاریگەری تایبەتە بە ئەرکی هونەری و جوانکاری، مەبەستی هونەری بەخشینی چێژە بە هەستەکان، بە گوزارشتی جوان و هونەری)) (قادر: 2014، 132). واتە دەمێ بەحسێ ئەرکێن دەربڕین و کاریگەری دهێتە کرن، کو ئەڤ ئەرکە ژ لایێ هۆزاڤانانڤە دهێنە بجهئینان، دا کو مەبەستا ب شێوەیەکێ جوان ل سەر بنەمایێ دویرکەڤتن ژ واتایا فەرهەنگییا پەیڤان ئاڤا بکەن و داهێنانێ دروست بکەن. ژبەر ئەڤێ چەندێ هۆزاڤان ب ئینانا هندەك پەیڤان و دانا هندەك مەرەمێن دیتر بۆ ئەڤان پەیڤان، کارێ ئەوی دبیتە ئاڤاکرنا بەرهەمەکێ خودان دەربڕین و کاریگەری ل سەر دەروون و مێشکێ خواندەڤانێ شارەزا دروست دکەت. ئەڤەژی کارێ سەرەکیێ لادانێن (سیمانتیك)یە، چونکی دویرکەڤتن ژ واتایا فەرهەنگییا پەیڤان، و دانانا واتایێن نوی بۆ ئەڤان پەیڤان ب ئەڤێ چەندێ و بەرجەستەبوونا هوکارێن دەربڕین و کاریگەریێ رێکا سەرەکییا رەنگڤەدانا بەهایێن ئیستاتیکییە د هۆزانێدا. ل ئەڤا مایی دێ ئەوان ئەرکان و هەر ئێك پێنگاڤ و بیاڤێ ئەویێ پێ کارکرنی دەینە دیارکرن و شلوڤەکرن وەکو ل خواریٚ دیارکری:

1.7.6 دانەپاڵ

مەبەست ژ (دانەپاڵ)ێ، د ئەڤێ ئاستێ لادانێدا ((پێشکێشکرنا سیمایەکییە بۆ تشتەکی، کو ب ئەڤێ سیمایێ ئەڤ تشتە بهێتە جوداکرن و هەروەسا و ل هەمبەر

ڕاستییێ ئەڤ تشتە ب تشتەکێ نەرێك بهێتە زانین)) (کوهن: 1986، 114).

واتە پێیدانا سیمایەکییە، بۆ تشتەکی، کو د بنەرەتدا ئەڤێ تشتی ئەڤ سیمایە نەبوویە بۆ جوداکرن ژ تشتێن دیتر. ب واتایەکا دیتر ((د یاسایێن زمانیدا هەڤاڵناڤ ل دویڤ ناڤیدا دهێت و جۆرە تایبەتییەکێ ددەتە ئەوی ناڤی؛ ئانکو پێدڤییە گونجانەك ل ناڤبەرا ئەواندا هەبیت و هەڤاڵناڤ ل گەل ناڤی پێ گونجای بیت، هەر دەمێ ئەڤ چەندە نەهاتە دیتن، دێ جۆرەکێ ناڕێکییێ د ئەوێ گوتنێدا پەیدابیت، و ژ لایێ واتاییڤە یا دروست نابیت، ئەڤ جۆرێ لادانان ژ ئەنجامێ نەگونجانێ ل ناڤبەرا (نیهاد و گوزارەییدا) پەیدا دبن)) (نعمه: 2015، 47). ئەڤەژی ل ئەوی دەمیدایە، دەمێ پەیڤێن د ناڤ هۆزانێدا بۆ واتایێن خۆیێن فەرهەنگی نەهێنە بکارهینان بەروڤاژی زمانێ ئاسایی، بەلێ د زمانێ ئەدەبیدا ئەڤ چەندە بەروڤاژی دهێتە دیتن؛ ئانکو ((واتایا ئێك پەیڤێ ژ ئەوان پەیڤێن بکارهاتیێن تێکستێ دهێتە گهۆڕین، ئەڤەژی بۆ مەرەمێن وەکو نەگونجانا پەیڤان ل گەل ئێکودوو و هەروەسا بۆ کێمکرنا بەهایێن لادانێیە)) (کوین: 2000، 137). ئەڤەژی وەکو سروشتەکێ زمانێ هۆزانێیە، ب واتایەکا دیتر ((لە زمانی شیعریدا ئەم جۆرە گونجاندن و ڕێککەوتنە نییە وەك ئەوەی لە زمانی پەخشانی زانستیدا پەیڕەو دەکرێت، چونکە زمانی شیعری هەوڵی تێکشکاندنی ئەرکی ڕێزمانی و جۆرێك لە لێکدوورکەوتنەوە و نەگونجان پێك دەهێنێت، لە پێناو دروستبوونی ئەو شیعرییەتەی کو "کۆهن" بانگەشەی بۆ دەکرد، بۆیە گوتاری شیعری گوتارێکی ناڕێزمانییە بەبەراورد لەگەڵ پەخشاندا، کە لە ئاستێکی ڕێزمانی تایبەتیدایە و گونجاندنی دەلالییە)) (قادر: 2014، 133). هەروەسان د زمانێ هۆزانێدا گرنگی ب دیاردەیەکا دیتر دهێتە دان ئەوژی ژبەرکو، پەیڤان وەکو پێکهات د ناڤ هۆزانێدا دوو واتایێن هەین: ((واتایەکی ئاشکرا، و واتایەکی شاردراوە، یەکەمیان نالۆژیکییە و ڕەتدەکرێتەوە، دووەمیشیان مەبەستە شیعرییەکەیە)) (حسێن: 2008، 265). ژبەر ئەڤێ چەندێ واتایا دووێ دهێتە وەرگرتن وەکو واتایا مەبەست و ڤەشارتییا پەیڤانە و ئەڤەژی ب دوو کریارانە:

ئێك: ((گهۆڕین: دەمێ لادان دبیتە ئەرك و ئەڤەژی قوناغا "نەگونجاندنێیە".

دوو: تمامکرن: دەمێ لادان دهێنە کێمکرن و ئەڤە قوناغا "خواستنێیە")) (کوین، 2000، 138). ئەڤ چەندە ژی گرێدایی ئەوێ هزرێیە کو: ئەڤ پرۆسەیە ل دەف (کوهن) د دوو دیاردەیاندا بهێتە دیتن: پێکهاتینە ژ (خستنەڕووی لادان و

* بۆ پتر پێزانینان بنێرە: کۆهین، جان کۆهین (2008). بنیاتی زمانی شیعری. وەرگێڕان: ئازاد عبدالواحد کریم و علی بەرزنجی. ل 123. یان هەمان ژێدەر ب زمانێ عەرەبی ب ناڤێ: جون كوين، (1986). بنيه اللغه الشعريه. ترجمه: محمد الولى و محمد العمرى. ص 136.

ڕەتکردنەوەی لادان ئەمەش دوو حاڵەتی هەیە، جاریکییان نێگەتیڤە و جاریکیش پۆزەتیڤ، واتە لادان دەخرێتە ڕوو ئەوا ڕۆڵی نێگەتیڤ دەبینێت، چونکە یاساکانی زمان تێکدەدات، و ناردنی پەیامەکە لەسەر ئاستی بونیات دەشێوێنێت، بەڵام ئەو کاتەی لادانەکە ڕەتدەکرێتەوە ئەوا ڕۆڵی پۆزەتیڤ دەبینێت، چونکە خوێنەر پەنا دەباتە بەر ڕاڤەکردن و دەق بەرەو مەودایی شیعری دەبات)) (قادر: 2014، 133). ئەڤەژی زێدەتر مەبەستا هۆزانێ ددەتە دیارکرن، د ئێك دەمدا دوو کاران ئەنجام ددەت، ((دەمێ گهۆڕینا د زمانیدا بەرپا دکەت و هەروەسا گهۆڕینان د هزرکرنێدازی ئەنجام ددەت، ئەڤەژی ل دەمێ تێکدانا یاسایێن زمانی ژ بۆ مەبەستا دووبارە ئاڤاکرنا ئەوان یاسایانە د چوارچوڤێ ئەوان گهۆڕینانداً)) (کوین: 2000، 139). ب ئەڤێ چەندێ دیاردا (دانەپاڵ)ێ، ((بونیاتی زمانی دەق قووڵ دەکاتەوە، و جۆرێك لە داهێنان و ناوازەیی بە پێکهاتەکە دەبەخشن)) (ئەحمەد: 2013، 166). د بیاڤێ (دانەپاڵ)ێدا، چەندین دیاردەیێن جوداجودا دهێنە دیتن، بۆ نموونە (سافیە محەممەد ئەحمەد) د ناما خۆیا (دکتورا)یێدا، ب ناڤێ (لادان لە شیعری هاوچەرخی کوردی)دا، ئاماژێ ب چەندین دیاردەیان دکەت، ئەڤە هندەك ژ ئەوانن بۆ نموونە:

1.1.7.6 ب ڕووەککرن

ئەڤ دیاردە (دانەپاڵ)ێ، ((سیفەتێکی دار و درەخت و گژوگیا و جۆرەکانی ڕووەکە بۆ شتێك کە هەڵگری سیفەتی (- ڕووەك) بێت)) (ئەحمەد: 2013، 162). واتە ئەڤ شێوەیێ (لادان)ێ، پێکهاتییە ((لە پێدانی تایبەتمەندییەکانی ڕووەك بەوەی کە لە بەکارهێنانی گەڕانەوەییدا ناڕووەکییە، بە دەربڕینێکی تر پێدانی سیمای (+ ڕووەك) بە (- ڕووەك)) (کانەبی: 2009، 43). وەکو ئەڤێ نموونێ:

شوونوارا وان دهنگڤین، کەسێ نەڤیت

پێلێن شەڤێ کو ل نك مە دبن کاروانی

خەون دبن سەرکێشێن کاروانێ هزرا

تو دبی چیمەن

وەکی بەهارەك گولگولی دبی کانی)) (هزرڤان، 2004، ب 2، 30).

د ئەڤێ نموونا بووریدا دەربڕینا (تو دبی چیمەن) لادانا سیمانتیکی دروستکریە و هۆزانڤانی ل سەر بنەمایێ (لێکچواندن)ێ، د ناڤبەرا (یار و چیمەن)ێدا، ئەڤ لادانە دروستکریە، چونکی یار (- ڕووەك) و پەیڤا چیمەن (+ ڕووەك)ە. هەر چەندە د لایێ ڕێزمانێدا دروستە و بێ ئاریشەیە، چونکی جێهناڤەك ل گەل ناڤەکێ هاتییە. ئەگەر ل کۆژێ ڕاستییدا لێ بگەڕین چ جارا (یار) نابیتە (چیمەن). هۆزانڤانی ئەڤ چەندە بۆ مەرەمێن کارتێکرنێ ل سەر دەروونێ خواندەڤانی و ئاڤاکرنا زمانەکێ تایبەت ب خوڤە ئەنجامدایە. یان وەکو

ئەڤا من گوتی و تە گوهدای

ئەو چیرۆکا هندە دێرین

پەیڤ و گوتن ژ تەرا رێسای

مینا گەنمی گولی کەتی

ئویشی... ئویشی بۆ تە ڤیدای)) (هزرڤان: 2004، ب 1، 53).

د ئەڤێ نموونا بووریدا، هۆزانڤانی ب ڕێکا (دانەپاڵ)ێ، دیاردا لادانا سیمانتیکی دروستکریە و ئەڤ دیاردەیەژی ل سەر بنەمایێ (لێکچواندن)ێ، هاتییە ئاڤاکرن، چونکی چیرۆك (- ڕووەك) دایە پاڵ گەنمی (+ ڕووەك) و ئەڤ چەندەژی د ڕاستیدا چ جاران (چیرۆك) نابیتە (گەنمی گولی کەڤتی) بەلێ ئەڤ (لێکچواندن)ە، بۆ مەرەمێن ئاڤاکرنا وێنێن تایبەت و گەهاندنا مەرەمێ ب زمانەکێ تایبەت، کو هۆزانڤانی چیرۆك ب گولیێن گەنمی لێکچواندییە، و سیمایێن ڕووەکی داینە پاڵ تشتەکێ سیمایێن ڕووەکی نەبن.

2.1.7.6 ب مرۆڤکرن

ئەڤ جۆرە پێکهاتییە ((لە پێدانی تایبەتمەندییەکانی مرۆڤ بە شتە نازیندووەکان، یان دروستتر بڵێین پێدانی تایبەتمەندییەکانی مرۆڤە بە نامرۆڤ)) (کانەبی: 2009، 44). هۆزانڤان ئەڤێ جۆری ((بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ئەو شتەی باسی لێوە دەکات سیفەت و خەسڵەتی جۆراوجۆری مرۆڤی پێ دەبەخشێت؛ بۆیە هەندێك لێکۆڵەر پێیانوایە، کە بەمرۆڤکردن پەیوەستە بە ویژدانی مرۆڤایەتی و دەتوانرێت تا ڕادەیەك درێژ بکرێتەوە، گشتگیر بێت و بگاتە هەموو گردوون)) (ئەحمەد: 2013، 158). بۆ نموونە:

چو نەمایە چەکی چەنگێ بەهارێ ڤەبیتن

دێ هێن خوەشی، باخ دێ بنە زەرێن شەنگ

یەك ناڤودەنگ و یەك دلە)) (هزرڤان: 2004، ب 3، 22).

د ئەڤێ نموونا بوریدا هۆزانڤانی ل سەر بنەمایێ دانا سیمایێ (- مرۆڤ) بۆ پەیڤا (باخ) بۆ سیمایێ (+ مرۆڤ) بۆ پەیڤا (زەرێن شەنگ) لادانا سیمانتیکی دروستکریە و دڕاستیدا چ جاران (باخ) نابنە (زەرێن شەنگ) ئەگەر ژ لایێ ڕێزمانیڤە تەماشا بکەینێ ژ دوو ناڤێن (باخ و زەری) پێکدهێت. بەلێ هۆزانڤانی

ئەڤ لادانا سیمانتیکی ل سەر بنەمایێ (لێکچواندن)ا، (باخی) ب (زەرێێن شەنگ) دروستکریە و ب ئەڤێ چەندێ سیمایێ ب (مرۆڤکرن)ێ، ب کەرەستەیەکێ نەمرۆڤ دایە. نموونەیەکا دیتر:

گەرەکە تو باوەرنەکەی

ئەڤروکە روژ دێبیێ کچکەك روی نازکە

بەلێ رویێ دلبەرا من نازکترە

ژ رویێ روژێ گەشترە باوەریکە)) (هزرڤان: 2004، ب 3، 70).

د ئەڤێ نموونێدازێ کریارا سیمایێ (- مرۆڤ) کو پەیڤا (رۆژ)ە، ب سیمایێ (+ مرۆڤ) کو (دێبیێ کچێ)یە، د کریارا دانەپالێدا هاتیە دروستکرن، ئەڤ هەردوو پەیڤەژێ د رێزمانێدا ژ دوو ناڤان پێکدهێن و د واتایا خۆدا دروستن و بێ ئاریشەنە، بەلێ د راستیێدا چ جاران نەبوویە کو رۆژ ببیتە دێبیێ کچێ، بەلێ هۆزانڤانی ئەڤ کریارە ب رێکا (لێکچواندن)ێ، ئاڤاکریە، بۆ هندێ جۆرە لادانەکا سیمانتیکی دروست بکەت، ژبەرکو وەکو دوو تشت (روژ و دێم) گەلەك ژ ئێکودوو دویرن.

3.1.7.6 ب ئاژەلکرن

د ئەڤێ جۆریدا ((دانەپاڵی سیفەتێکی ئاژەڵانە بە هەموو پۆلەکانی باڵندە و شیردەر..... تاد، بۆ شتێك کە هەڵگری سیفەتی (- ئاژەڵ) بێت)) (ئەحمەد: 2013، 161). واتە ب ئاژەلکرن ئەوە: ((هەر کاتێك وشەیەك بە سیمای (- ئاژەڵ) لە شوێنی وشەیەك دابنرێت کە بە پێی یاسایی بەیەکەوەهاتنی لێکسیکی دەبێت سیمای (+ ئاژەڵ)ی، هەبێت، بەئاژەڵکردن ڕوویداوە)) (کانەبی: 2009، 44). ئەڤ دیاردەیە د هۆزانا نویخازییا کوردیدا، ب شێوەیەکێ بەربەلاڤ دهێتە دیتن، بۆ نموونە:

ب تەنێ ئاشوپ، پەریا بێپەر، ب بۆ زیها..

کوڤان و خەم ژ ناڤ کەنیێ ڤاڤێر کرن

بەلێ دەنگێن من هەر بلند مینا رەڤێن کوترکێن بەلاڤ ژ یەك برن

بوونە چیا و ئێك گرن، بلندترن

گڕ فروشن،، ئاشتی کرن)) (هزرڤان: 2004، ب 3، 9).

د ئەڤێ پارچە هۆزانێدا لادانا سیمانتیکی د هەردوو فرێزێن (دەنگێن من و ڕەڤێن کورتکا)دا دەردکەڤیت. ب ئەوی رەنگی کو (دەنگێن من) خودان سیمایێ (- ئاژەل) دهێتە زانین و ب رێکا (لێکچواندن)ەکێ، د ناڤبەرا ئەڤێ دەربڕینێ و دەربڕینا (ڕەڤێن کوترکا)دا، کو خودان سیمایێ (+ ئاژەل)ە، دروستکرییە، هەرچەندە ژ لایێ رێزمانێڤە دروستن وەکو پێکهاتێن رستەیێ، بەلێ ژ لایێ (لۆژیك)یڤە، نەگونجان و نەرێکییەك د ناڤبەرا ئەڤان هەردوو کەرەستەیاندا هەیە، ئەوژی چ جارا (دەنگ) نابنە (ڕەڤێن کوترکا) بەلێ هۆزانڤانی بۆ مەرەمێن جوانکرنا واتا و دەرکەڤتن ژ قالبێ واتایێ، بکارئینانینە. یان وەکو ئەڤێ نموونێ:

کو تو بێ ترس/ دبم تاژی ئەز درەڤم

دبینم ل پشت من نێچیرڤانی

ئەز دبینم تو ئەو شەنگا

شەڤبێرا لویلێن تڤەنگا

بۆ نانپێژا لویلی دبن تیر)) (هزرڤان: 2004، ب 2، 30- 31).

د ئەڤێ نموونا بوریدا لادانا سیمانتیکی د هەردوو ناڤێن وەکو (ئەز- تاژی)یدا هاتییە دروستکرن؛ ئانکو پەیڤا (ئەز) خودان سیمایێ (- ئاژەل) و پەیڤا (تاژی) خودان سیمایێ (+ ئاژەل)ە، ب ئەڤی رەنگی هۆزانڤانی وێنەیەکێ (لێکچواندن)ێ، ژ لێکچواندنا هەردوو پەیڤێن (ئەز+ تاژی) دروستکریە و ژ لایێ رێزمانێڤە هەردوو ناڤ و هاتنا ئەوانا چ کێشە نینە، بەلێ د (لوژیك)ێدان نەبوویە کەسەك ببیتە تاژی، بەلێ ئەڤ دەرکەڤتنە ژ بۆ مەبەستا ئاڤاکرنا واتایەکا کاریگەر و سەرنجراکێشە ل سەر دەروون و مێشکێ خواندەڤانی

4.1.7.6 ب تەنکرن

ئەڤ شێوەیێ (لادان)ێ، ((کە شتێك یان دیاردەیەك یان بابەتێك هیچ قەبارەیەکی نەبێت، بەڵام شاعیر قەبارەیەکی بۆ دروست دەکات)) (سلێوە: 2020، 32). ئانکو: ((وشەیەك بە سیمای (- تەن) لە شوێنی وشەیەك دابنرێت کەلە بەکارهێنانی گەڕانەوەییدا سیمای (+ تەن)ی هەیە، ئەوا بەتەنکردن ڕوویداوە)) (کانەبی: 2009، 45) بۆ نموونە:

ئەز چ بێژم ل من ببورە

خەون و خەمێن من دپرن

گرانن وەك تاجا (بەدرخانێ بوتی)

چیا و بەتەن ناهەلگرن

ئەز دێ ب بەژنا تە بێژم)) (هزرڤان: 2004، ب 4، 110).

د ئەڤێ پارچە نموونا بوریدا، لادانانا سیمانتیکی د هەردوو دەربڕینێن (خەون و خەم) و (تاج) هاتییە دروستکرن، کو ژ دوو ناڤان پێکدهێت ب ئەوی رەنگی

کو (خەون و خەم) خودان سیمایێ (- تەن) و (تاج) خودان سیمایێ (+ تەن)ە. هەرچەندە ژ لایێ ڕێزمانیڤە دروستە وەکو کەرەستە و ناڤ و ڕێزکرن، بەلێ د (لوژیك)یدا، نەرێکی و لارییەك تێدا هاتییە، چونکی چ جاران (خەم و خەون) نابنە (تاج) بەلێ هۆزانڤانی ب ڕێکا ئاڤاکرنا وێنەیەکێ (لێکچواندن)ێ، و لێکچواندنا (خەم و خەونان) ب (تاجێ) بۆ مەبەستا هندێیە، خەم و خەونێن ئەوی هند گرانن ب قەبارێ گرانییا (تاجا میری) کو کەسەك نەشێت بکرپت. یان وەکو ئەڤێ نموونێ:

تە چاڤێن خوە د تڤەنگێن نێچیرێ دا

د هنارتنە پێشیا حەزێن من یێن کوڤی

دا ل بنارێ چیایێ بێ ئارام

نیشانێن نەلڤ ب هنگڤێن

حەزێن من د ناڤ چاڤێن تەدا دبنە تەرم)) (هزرڤان: 2005، 182- 183).

د ئەڤێ پارچە نموونا بوریدا، لادانانا سیمانتیکی د فرێزا (حەزێن من) و ناڤێ (تەرم) هاتییە دروستکرن، ب ئەوی ڕەنگی کو (حەز) خودان سیمایێ (- تەن) و (تەرم) خودان سیمایێ (+ تەن)ە. هەرچەندە ژ لایێ ڕێزمانیڤە دروستە وەکو کەرەستە و ڕێزکرن، بەلێ د (لوژیك)یدا، نەرێکی وەکو نموونا بوری تێدا هاتییە، چونکی چ جاران حەزێن مرۆڤان نابنە تەرم، بەلێ هۆزانڤانی ب ڕێکا ئاڤاکرنا وێنەیەکێ (لێکچواندن)ێ، و لێکچواندنا (حەزێن خۆ) ب (تەرمی) لادانا سیمانتیکی دروستکریە و ب ئەڤێ چەندێ زمانەکێ تایبەت د گەهاندنا مەبەستا خۆیا تایبەتدا ئاڤاکرییە، ئەوژی ب ڕەنگەکی گەهشتییە ئەوی ئەنجامی کو حەزێن ئەوی چ جارا بجە نائێن و یێن دمرین.

5.1.7.6 ب ئەبستراکرن

مەرەم ژ ئەڤی شێوەی ئەوە، گەلەك جاران ((شاعیری داهێنەر بۆ ئەوەی بە زمانێکی بەرزتر لە سەرووی زمانی ئاساییەوە، ئەزموونەکەی بە خوێنەر ئاشنا بکات، زۆر گرینگی بەوە نادات کە تێڕوانین و هزرەکانی بەو وشە و کەرەستە زمانییانە دەربڕێت، کەلە جیهانی دەوروبەر و هەستپێکراو بە دەستیهێناوە، واتە دامالێن دانەپالی سیفەتی (- هەستی) بە کەرەستە و شتێك، کە خاوەن سیفەتی (+ هەستکرد))) (ئەحمەد: 2013، 164). واتە گەلەك جاران هۆزانڤان پەیڤێ د چوارچوڤێ ئەوییێ دەربڕینێدا لاددەت، ب ئەڤێ چەندێ هەست و هۆشێ وەرگری دهێتە لڤاندن و بۆ پەیڤان دەربڕینێن سەیر و دویر دهێنە دانان. بۆ نموونە:

مە سترانەك هۆلێ دگوت"-

((ئەڤین بە تو دا ئەڤین ژ تە رابیت هەڤال شورەشەکا ژ ل بە تو ب خەبتە ل شەڤا تاری)) (هزرڤان: 2004، ب 1، 59- 60).

د ئەڤێ نموونا بوریدا هۆزانڤانی دیاردا (دانەپاڵ)ێ، ب شێوەیێ (ئەبستراککرن)ێ، ئەنجامدایە، ئەوژی ب دانەپالا پەیڤێن (تو) کو خودان سیمایێ (+ هەست)ە، ب پەیڤا (ئەڤین) کو خودانا سیمایێ (- هەست)ە، هەر چەندە د لوژیکیدا ئەڤ دیاردەیە ناهێتە ڕوویدان، بەلێ هۆزانڤانی ب ڕێکا (لێکچواندن)ەکێ، شیایە مفایی ژ واتایێن و سیمانتیکی و دەوروبەرێ پەیڤان ببینین و وێنەیەکێ جوان ژ ئەڤینا یارا خۆ بۆ خواندەڤانی ئاڤا بکەت. یان وەکو ئەڤێ نموونێ:

سەرێ من هێلینا خەما چاوا برێژم

هزار هزار پسیار و پەیڤ بارێ منن من دڤێت بێژم

ئەرێ ژ چرا گەر تو دهێی هەمی پەیڤێن من دکەڕن

هەمی پرسێن من دمرن)) (هزرڤان: 2004، ب 2، 29).

هەر د ئەڤێ نموونێدازێ هۆزانڤانی دیاردا (دانەپاڵ)ێ، ئەنجامدایە، ئەوژی ب ڕێکا هاتنا هەردوو فرێزێن (سەرێ من) کو خودان سیمایەکێ (+ هەست)ە، و هەروەسا فرێزا (هێلینا خەما) کو خودان سیمایەکێ (- هەست)ە. ب ئەڤێ چەندێ هۆزانڤانی ب ڕێکا مفا وەرگرتن ژ وێنەیەکێ (لێکچواندن)ێ، شیایە گرێدانەکا سیمانتیکی د ناڤبەرا دوو کەرەستەیاندا بکەت و وێنەیێ خۆ زێدەتر ب واتا بێخیت.

6.1.7.6 ڕەنگپێدان

ئەڤ سیمایە گرێدایی داناپالا ڕەنگییە بۆ تشتەکی، و ڕەنگ ب خۆژی ((ژ ڕەگەزێن گرنگێن سیمانتیکنە، دەمێ هۆزانڤان وەکو ئەرك د دەوروبەرێ سیمانتیکی بۆ واتا ڕاستییا خۆ بکارنەهێت، بکاردئینیت و هۆزانڤان د بەرهەمێن خودا بۆ ئاماژەکرن ب مەدلولا ب ڕێکا دالێن سروشتی و ئەڤەژی بۆ ڕازیکرنا خواندەڤانی و ڕاکێشنانا سەرنجا ئەوییە بکاردئینیت)) (البکی: 2017، 33). بەلێ ژبەرکو هۆزانڤان بکاردهینیت و گرنگیێ پێ ددەت و کاریگەریێ ل سەر دەروونێ

خواندەڤانی دروست دکەت. ئەڤ دیاردەیە ژ هونەرێ دانەپاڵێ د هۆزانا نوێخازا کوردیدا هاتییە ڕەنگڤەدان، بۆ نموونە:

من ئەڤ شووشەیە

د پەنجەرا مالا هەوەدا، ئەو مالا

ب خەونێن پیڤازی بەنگی بووی

ئاڤاکر بوو)) (هزرڤان: 2010، 73).

د ئەڤێ نموونا بوریدا هۆزانڤانی دیاردا ب (ڕەنگپێدان)ێ، بۆ کەرەستەیەکێ بێ ڕەنگ ئاڤاکریە؛ ئانکو پەیڤا (خەون) کو تشتەکە خودان (- ڕەنگ)ە، ب کەرەستەیەکێ وەکو (پیڤازی) کو خودان سیمایێ (+ ڕەنگ)ە، داینە پاڵ ئێکودوو و ئەڤ چەندە ژ لایێ ڕێزبوون و ڕێکخستنێڤە گونجایە، بەلێ هۆزانڤانی وەکو مفا وەرگرتن ژ واتایێن دەوروبەرێن ئەڤان پەیڤان، شیایە وێنەیەکێ (خوازە)یی، دروست بکەت و وێنەیەکێ هەست کرن ب بەختەوەری و گەهشتنا هیڤیان دیار بکەت

یان وەکو ئەڤێ نموونێ:

ڤیانا من و ئەو پەنجەرا هەیا شکەستی

ئەفسانەیەکا سەرمایێنە

دگەل سۆتنا بیرهاتنان

دبنە دوکێلەکا کەسك و...

بارانەکا شرین و سپی ژێ دباریت)) (هزرڤان: 2010، 73).

د ئەڤێ نموونا بوریدا وەکو یا بەری نوکە هۆزانڤانی دیاردا ب (ڕەنگپێدان)ێ، بۆ کەرەستەیەکێ بێ ڕەنگ ئاڤاکریە؛ ئانکو پەیڤا (باران) کو کەرەستەیەکە د سروشتێدا خودان (- ڕەنگ)ە، ب کەرەستەیەکێ وەکو (سپی) کو ب ئێك ژ ڕەنگان دهێتە زانین؛ ئانکو خودان سیمایێ (+ ڕەنگ)ە، داینە پاڵ ئێکودوو و ئەڤ چەندە ژ لایێ ڕێزبوون و ڕێزمانێڤە یا دروستە، بەلێ هۆزانڤانی وەکو مفا ژ ئەوان واتایێن ڤەشارتییێن ل پشت ئەڤان پەیڤان هەی، شیایە وێنەیەکێ (خوازە)یی، دروست بکەت کو دەربرینێ ژ نەخۆشی و دەردەسەرییان دکەت.

2.7.6 دەستنیشانکرن

دەستنیشانکرن ئێك ژ ئەرکێن دیترێن د بنەجهکرن و بەرجەستەکرنا لادانێن سیمانتیکی دروست دکەن. مەرەم ژ دەستنیشانکرنێ ((واتە دیاریکردنی شتێك لە نێو کۆمەڵە شتێکی تردا، جوداکردنەوەی لەوانی دیکە. یان بە گوزارەیەکی هاسانتر، دەستنیشانکردنی شتێك بە ڕوونی- کە مەبەستمانە- لە نێو کۆمەڵی شت دا)) (کۆهین: 2008، 81). واتە د ناڤ کۆمەڵەکا تشتان یان ناڤاندا، ئێك تشت یان ئێك ناڤ بهێتە دەستنیشانکرن و ئەڤ چەندەژی ب ڕێکا ((زیادکردنی وشەیەك یان چەند وشەیەکی تر بۆ ناوی ڕەگەزەکە دەبێت و ئەم وشە زیادکراوانەش پێیان دەڵێن دەستنیشانکەر)) (حسێن: 2008، 280). ب واتایەکا دیتر د ناڤبەرا کۆمەکا ناڤاندا ((پێشکێشکرن یان دانەپاڵا هەڤاڵناڤەکییە بۆ ناڤەکێ، کو ب ڕێکا هەبوونا ئەڤێ هەڤاڵناڤێ ل گەل ناڤی، دبیتە ئەگەرێ هندێ سیمایێن ڕەگەزێن ناڤی خودان هەبوونەکا جوداکەر بن)) (کوهن: 1986، 114). ئەڤەژی د سروشتێ خۆدا بەروڤاژی زمانێ ئاساییە، د زمانێ ئاساییدا (هەڤاڵناف)ێ، ئەرکەکێ ئاساییێ دەستنیشاکری هەیە، بەلێ د زمانێ هۆزانێدا ئەڤ چەندە ب ئەڤی شێوەی ناهێتە دیتن، ژبەرکو ((لە زمانی شیعریدا خوێنەر بیر و هۆشی ماندوو دەبێت، چونکە دیاریکردن بە زیادکردنی وشەیەك یان چەند وشەیەکی تر بۆ ناوی ڕەگەزەکە دەبێت)) (قادر: 2014، 136). ئەرکێ (دەستنیشانکرن)ێ، وەکو ئەرکێ (دانەپاڵ)یە؛ ئانکو ((لە ڕێگەی دوو وێنەی زمانییەوە بەرجەستە دەبێت، کە بریتین لە (دیارخراو، دیارخەر) بەڵام جیاوازییەکە لەوە دایە، کە لە خستنەپاڵدا هەردوو لای ڕۆنانەکە واتا (دیارخراو، دیارخەر) لە ڕووی واتاوە یەکتر ڕەتدەکەنەوە و دوور دەکەونەوە، ئەمەش بە لادانێکی بە هێز و کاریگەر دادەنرێت. بەڵام لە دیاریکردندا ئاوەڵناوێك یان چەند ئاوەڵناوێك دەخرێتە پاڵ ڕەگەزێك)) (قادر: 2014، 133). هەتا ئەڤ (هەڤاڵناف)ەژی، وەکو ڕەگەزەکێ کاریگەر بشێت سیمایێن ڕەگەزێ ناڤی بۆ هاتییە دەستنیشانکرن دیار بکەت، پێدڤییە:

ئێك: بەسەر پاژێێ ناوەکەدا پراکتیزە بکرێ، یان لەگەل بەشێکی ناوەکەدا بگونجێ

دوو: ئەگەر لەگەڵ هیچ پاژێکدا نەگونجا و بەناوازەیی لە قەڵەم دەدرێت)) (کۆهین: 2008، 89). خالا گرنگ ل ڤێرە ئامازێ پێ بهێتە دان ((زمانڤان، زمانێ ئەدەبی ب زمانێ خودان دەستهەلات و گرنگ دزانن و ئەو زمانە، ئەوێ هەڤاڵناڤێ نەدەستنیشانکری تێدا نەدەرکەڤیت و ئەڤەژی تێبینیا ئەوێ چەندێیە، هەڤاڵناڤێن نەدەستنیشانکری (لادان)ێ، ژ زمانێ پیڤەری دروست دکەن)) (کوین: 2000، 168). ئەگەر ئەو (هەڤاڵناف)ێ، بۆ (ناڤ)ێ، هاتییە دانان ل گەل هەمی ڕەگەزێن ئەوی ناڤی جێبەجێبوو، د ئەڤی دۆخیدا ئەرکێ

(دەستنیشانکرن)ێ، ب ئەرکێ خۆ ناڕابیت؛ ئانکو ((ئەو وەسفە کە پێی دەگوترێت (زێدە ناوەخن- الحشو) و نەیتوانیوە ئەرکی دەستنیشانگەریی خۆی بگێڕێت)) (کۆهین: 2008، 88). واتە هەڤاڵناڤ وەکو زێدەکرنەکێ لێ دهێت و ئەڤەژی ب تنێ د زمانێ ئاساییدا دهێتە دیتن. دوو جۆرێن هەڤاڵناڤان هەنە، دبنە ئەگەر وەکو کەرەستەیەکێ زێدە حەشوکری لێ بهێن ئەوژی:

- ناڤێ ڕەگەز.
- ناڤێ تایبەت.

ئەڤ دوو ناڤەژی ب ڕێکا ئەو (هەڤاڵناڤ)ێ، ل گەل دهێت، گەلەك ل گەل ئێك دگونجن، ژبەرکو ئەگەر سەحکەینێ ناڤێ ڕەگەزی ((ئاماژە بە (پۆل) یان (جۆر) دەکات و ئاوەڵناوەکەش بەسەر تەواوی ئەم جۆرەدا جێبەجێ دەبێت. و ناوی تایبەتی ئاماژە بە تاك دەدات و لەلامان ناسراوە، لەبەر ئەوە ئاوەڵناوەکە بەسەر ڕەگەزەکەدا دابەشناکرێت و دیاریکردن هیچ سودێکی نییە، ناوەکە لە خودی خۆیدا ڕوونە و پێویست بە ئاوەڵناو ناکات و خۆ ئەگەر ئاوەڵناویش هات ئەوا زیادەیە و بە (حشو) ناودەبرێت)) (قادر: 2014، 138- 139). هاتنا ئەڤێ دیاردەیێ د هۆزانا نوێخازا کوردیدا، ب شێوەیەکێ بەرچاڤ دهێتە دیتن، بۆ نموونە:

ل ئەسمانێ دیتنا من، دەرگەهەك ڤەبوو

عەڤرێن پیڤازی د ئاشوپا مندا هەلبوون

ئەو کەڤالێ ب دیواریێ ڤە پەناهندە

لێمشتەك کەنێ ژێ وەریا)) (هزرڤان: 2010، 20).

د ئەڤێ نموونا بوریدا، کریارا (دەستنیشانکرن)ێ، وەکو ئەرکێ دروستکرنا لادانێن سیمانتیکی د فرێزا (عەورێن پیڤازی)دا، دهێتە دیتن، ژبەرکو ئەڤ فرێزە ژ ناڤێ (عەور) و هەڤاڵناڤێ (پیڤازی) پێکدهێت، ئەڤە دیاردکەت، کو (عەور) گەلەك جاران ل دویڤ بارودوخێ کەش و هەوایی خۆ ب گەلەك ڕەنگان ددەنە دیارکرن؛ عەورێن (بارانێ، بەفرا، هڕۆبایان ... هتد) وەکی ئێك نینن. لەوڕا هۆزانڤانی هەڤاڵناڤێ (پیڤازی) دایە پاڵ (عەوری)، د دەمەکیدا ئەڤ (هەڤاڵناڤ)ە، ل سەر دانانا هەمی (عەور)ان، دروست نابیت، ب واتایەکا دیتر هەمی (عەور)ان، سیمایێ ڕەنگییێ (پیڤازی) نینە. خالەکا دیترا گرنگ ئەوە کو (عەور) وەکو کەرەستەیەك ژ ناڤەکێ (نەنیاس) پێکدهێت و چەندین جۆرێن (عەور)ان، هەنە وەکو دیاربووی، ژبەر ئەڤێ چەندێ هاتنا هەڤاڵناڤێ (پیڤازی) ئەرکێ (دەستنیشانکرن)ێ، ب خۆڤە گرتییە. ئەڤەژی ب ناڤێ (ڕەگەز) دهێتە زانین. هۆزانڤانی ژ بۆ مەبەستا ئاڤاکرنا وێنەیەکێ (خوازە)یی، ڤیایە دەربڕینێ ژ (خۆشی و ئازادیێ) بکەت. نموونەیەکا دیتر:

دێ جارەکا دی ژی پرتێن تە دەمە هەڤ...

ب هەر ئاوایەکێ ئەز ڕەنگێن تە دناسم

د ئاڤەکا ساردا)) (هزرڤان: 2010، 82).

کریارا (دەستنیشانکرن)ێ، وەکو ئەرکێ دروستکرنا لادانێن سیمانتیکی د ئەڤێ نموونا بوریدا د فرێزا (ئاڤەکا سار) دهێتە دیتن، ژبەرکو ئەڤ فرێزە ژ ناڤێ (ئاڤ) و هەڤاڵناڤێ (سار) پێکدهێت، بێگومان (ئاڤ) وەکو کەرەستەیەك ئاڤا (گەرم، سار، گەلەك گەرم، گەلەك سار .... هتد). هەیە. لەوڕا هۆزانڤانی هەڤاڵناڤێ (سار) دایە پاڵ (ئاڤێ)، د دەمەکیدا ئەڤ (هەڤاڵناڤ)ە، ل سەر دانانا هەمی (ئاڤ)ان، دروست نابیت، ب واتایەکا دیتر هەمی (ئاڤ)ان، سیمایێ هەڤاڵناڤێ (سار، ساربوون)ێ، نینە. خالەکا دیترا گرنگ ئەوە کو (ئاڤ) وەکو کەرەستەیەك ژ ناڤەکێ (نەنیاس) پێکدهێت، ژبەر ئەڤێ چەندێ هاتنا هەڤاڵناڤێ (سارێ) ئەرکێ (دەستنیشانکرن)ێ، ب خۆڤە گرتییە، ئەڤەژی ب ناڤێ (ڕەگەز) دهێتە زانین. هۆزانڤانی ژ بۆ مەبەستا ئاڤاکرنا وێنەیەکێ (خوازە)یی، ڤیایە (دەربڕینێ ژ نەخۆشی و دەردەسەریان) دکەت.

دەربارەی ناڤێ دیترێ ب ناڤێ (تایبەت)، هەر د ئەڤێ بیاڤێ (دەستنیشانکرن)ێدا، ئەرکێ لادانێن سیمانتیکی دگێڕیت، بەلێ جیاوازییا ئەڤێ تایبەتمەندیێ ل گەل ناڤێ (ڕەگەز)ی، ئەوە، ڕەگەز د ناڤ خۆدا وەکو پێکهات گەلەکێ و هۆزانڤان ژ ئەڤێ گەلەکێ نموونەیەکێ وەردگریت. بەلێ ناڤێ (تایبەت) وەکو پێکهات ناهێتە دیتن، ژبەرکو پێکهاتەکا تاکانە هەیە و ئێك ڕەگەزە، ئەڤ دیاردەیەژی ب شێوەیەکێ بەلاڤ د ناڤ هۆزنا (نوێخاز)ا، کوردیدا هاتییە ڕەنگڤەدان بۆ نموونە:

بەری ئەز و تو، ڕەنگێ بنەفشی و پیڤازی

د ناڤ ئێك هەلکەین

تو چەکچەکویلەکا ڕووسبووی

د چاڤێن من دا و ب مژوولانکێن من ڤە

تو هاتبوویە هەلاویستن)) (هزرڤان: 2010، 68).

د ئەڤێ پارچە نموونا بوریدا هاتنا فرێزا (چەکچەکویلەکا رووسبووی) وەکو (چەکچەکویلە) کو ب ناڤەکێ تایبەت دهێتە زانین و هەروەسان (رووسبووی) وەکو هەڤالناڤەك دایە پاڵ ناڤێ (چەکچەکویلە)، بەلێ تشتێ گرنگ ل ڤێرە ئەڤەیە، هەڤالناڤێ (رووسبووی) ب سەر ڕەگەزێ (چەکچەکویلەدا) ناهێتە دابەشکرن، وەکو نموونێن بەری نوکە، بەلکو هۆزانڤانی ب مفا وەرگرتن ژ شێوە و دروستکرنا باڵندەیەکێ وەکو (چەکچەکویلە) کو د سروشتێ خۆدا باڵندەیەکێ (ڕویس)ە. ژبەر ئەڤێ چەندێ ناڤ و تایبەتمەندییا باڵندەیەکێ وەکو (چەکچەکویلە) ڕوون و ئاشکرایە و پێدڤی ب چ (هەڤالناڤ)ان، ناکەن دا کو واتایا ناڤێ تایبەتێ (چەکچەکویلە)یێ، پێ بهێتە دیارکرن. بەلکو هۆزانڤانی ئەڤ هەڤالناڤە وەکو (حشو) و زێدەکرنەکێ بکارهینایە و شیایە ب وێنەیەکێ (لێکچواندن)ێ، بۆ ئەوێ گرێدان و ڤیانا د ناڤ بەرا ئەوی و یارا ئەویدا هەی، بدەتە دیارکرن. د نموونەیەکا دیتردا هاتیە:

ل نێزیك بهاڤێن گوندێ مە
ل بەر دەنگێ بایێ زستانێ
هەما هوسا ل بەر بارانێ تو دشکلی
بەرەف نك من تو وەردگەڕی
ئو شەڤا مە ئەسمانەکێ شین ڤەبوویە)) (هزرڤان: 2004، ب 4، 71).

د ئەڤێ نموونێدا هاتنا فرێزا (ئەسمانەکێ شین ڤەبوویە) ب ئەوێ چەندێ کو پەیڤا (ئەسمان) ب ناڤەکێ تایبەت دهێتە زانین و هەروەسان (شین ڤەبوویە) وەکو هەڤالناڤەك دایە پاڵ ناڤێ (ئاسمانی) هەرچەندە (هەڤالناڤ)ێ، (شین ڤەبوویە) ب سەر ڕەگەزێ (ئەسمانیدا) ناهێتە دابەشکرن، چونکی د بنەرەتدا ئێك (ئەسمان) هەیە و ئاشکرایە ڕەنگێ ئەڤی ئەسمانی (شین)ەکێ، ڤەکریە. بەلێ هۆزانڤانی ب مفا وەرگرتن ژ شێوە و دروستکرنا (ئەسمان)ی، د سروشتێ خۆدا تەنەکێ ڕەنگ (شین)ەکێ، ڤەبوویە. ژبەر ئەڤێ چەندێ ناڤ و تایبەتمەندییا (ئەسمان)ی، وەکو ڕەنگ یێ ڕوون و ئاشکرایە و پێدڤی ب چ هەڤالناڤان ناکەن دا کو واتایا ناڤێ تایبەتێ (ئاسمانی) پێ بهێتە دیارکرن. بەلکو هۆزانڤانی ئەڤ کریارا دیارکرنێ وەکو (حشو) و زێدەکرنەکێ بکارئینایە.

3.7.6 گەهاندن

ئێك ژ ئەرکێن دیترێن دروستکرنا (لادانێن سیمانتیك)ێ، ئەرکێ گەهاندنێیە؛ مەرەم ژ ئەڤێ ئەرکی ((بە مانا تەواوەتی و گشتییەکەی، واتای کۆ یان کۆکردنەوە دەبەخشێ. ئەو ئەرکەش دەگونجێ لەناو گوتاردا یان لە دەرەوەی گوتاردا، لە شێوەی زنجیرە وێنەیەکی شریتیدا وەکو نمونەیەك بەرجەستە بێت، یان لە پانتایی تابلۆ و نیگاریکی دەستی هونەرمەندێکدا دەربکەوێت)) (کۆهین: 2008، 123-124). واتە ئەڤ ئەرکە ب واتا کۆمکرنێ دهێت. ل دویڤ بنەمایێ ئەرکێ (گەهاندن)ێ، ئەڤان هزرێن پێکڤە دهێنە گرێدان و دگەهنە ئێك پێکڤە گرێدانا خۆیا لۆژیکی نینە؛ ئانکو ((لە کاتێکدا چەند بیرێك پێکەوە کۆبکەینەوە، کە پەیوەندی لۆژیکی ئاشکرایان بەیەکەوە نەبێت، ئەمە بە لادان دادەنرێت لە پێوەری زمانی ئاسایی و (دابڕان)ی پێدەوترێت، کەواتە ئەم شێوە لادانە واتا پێکەوە لکاندنی چەند بیرێك، کە لە ڕووی لۆژیکییەوە پێکەوە نابەسترێنەوە)) (قادر: 2014، ل 141). واتە ئەڤ هزرێن پێکڤە دهێنە گرێدان چ پەیوەندییا لۆژیکی نینە، وەکو هزر و ڕستەیێن د زمانێ ئاساییدا دهێنە بکارئینان، چونکی ((د گوتارێن ئاساییدا ئەڤ چەندە ب جۆرەکێ دانەپاڵێ دهێتە هەژمارتن، ژبەرکو هەمی هزر ل دور ئێك بابەتینە، د ئەڤان جۆرێن گوتاراندا ناڤونیشان ئەڤی ڕۆلی دبینیت، ناڤونیشان دبیتە بابەتێ سەرەکی و بەشێن دیتر هەر ل دور ئەوی بابەتینە)) (نعمە: 2015، 49). بەلێ د هۆزانێدا ئەڤ چەندە ناهێتە دیتن، هۆزانڤان هزرێن ژ ئێکودوو دویر ل گەل ئێك گرێددەت.

ئەرکێ (گەهاندن)ێ، جودابیا خۆ ل گەل ئەرکێن (دانەپاڵ و دەستنیشانکرن)ێ، هەیە، واتە (گەهاندن) گرنگیێ ب پێکڤە گرێدانا ڕستەیان د ناڤ پێکهاتەکێدا یان فرێز و دەربڕینانا د ناڤ ئێك ڕستەیێدا ددەت. ب واتایەکا دیتر (("دیاری کردن و دانەپاڵ" بایەخ پێدانەکانمان لە نێو ڕستەدا سنووردار دەکات، کەچی "گەیاندن" ڕێگامان لە پێش والا دەکات بۆ ئەوەی سەرنج بخەینە سەر بەدوادا هاتنی یەك لە دوای یەکی ڕستەکان و پێوەندییەکانیان)) (کۆهین: 2008، 124). گەهاندن د زمانێ ئاساییدا ب دوو شێوەیان دهێتە دروستکرن بۆ نموونە: یەکەمیان: ((بابەتێکی دیارە و بەهۆی ئامرازی پەیوەندی وەك "و، بەڵام.. هتد" یا خود بەهۆی بوونی هاوەڵکاروە، یان دەبێت لە شێوەی حاڵ بێت، وەکو "لە ڕاستیدا، وێرای ئەوە... هتد. دووەمیان: بابەتەکەی نادیارە بەهۆی گونجانەوە، واتە بەهۆی جووت بوونەوە، بۆ نموونە لە بری ئەوەی بڵێین : (ئاسمان شینە و خۆر فێنکە) دەتوانین بڵێین (ئاسمان شینە، خۆر فێنکە) ئاشکرایە کە لە ڕووی سیمانتیکییەوە ڕێژەی دووەمیان لە ڕێژەی یەکەم دەچێت، وێرای ئەوەی کە ئامرازی پەیوەندی (لێکدەر) لەگەڵدا نییە)) (کۆهین: 2008، 125). ب دیتنا

(کۆهن) ئەڤ ئەرکێ (لادان)ێ، کو ((دوو بیرۆکە یان هزرۆکە بەیەکەوە دەگەیەنێت کە هیچ پێوەندییەکی لۆژیکی لە میانەیاندا بەدی ناکرێت ئەوەش پێی دەبێژن "پچڕان")) (کۆهین: 2008، 136). واتە ئەڤ هزرە ب داپڕان دهێنە نیاسین و هەروەسان د ئەڤی ئەرکیدا ((هەر ڕەگەزێك لەناو شیعرێکدا جێگۆڕکێ پێکردنی، یان لابردنی نەبێتە هۆی شێواندنی بیری ناو دەقە شیعرییەکە، ئەوە پێی دەوترێت (داپڕاو)) (حسێن: 2008، 293). ژ هەژێ ئاماژەپێکرنێیە وەکو بەری نوکە دیاربووی ئەڤ داپڕانە نە ب تنێ ل سەر ئاستێ ڕستەیێن جوداجودا دروست دبیت؛ ئانکو ((بەڵکو لەوانەیە لە ناو ڕستەکیشدا بیدۆزینەوە، هەرچەندە دەگمەنیش بێ)) (حسێن: 2008، ل 295). گەلەك جاران د ڕستەیەکێدا چەندین وێنەیێن جوداجودا دهێنە دیتن، کو چ گونجانا واتایی د ناڤبەرا ئەواندا نینە. ئەڤ ئەرکە د هۆزانا نویخازا کوردیدا ب شێوەیەکێ بەرفرەھ دهێتە دیتن، ژبەرکو هۆزانڤانێ نویخاز گرنگییەکا باش ب پێکڤەگرێدانا ڕستەیێن جودا جودا ددەت، ئەڤ چەندەژی ل ژێر کارتێکرنا ڕەهەندێ تەمومژاویێ بوویە وەکو سیمایەکێ دیار و تایبەت گرێدایی هۆزانا نویخازی. بۆ نموونە:

چاڤێن تە، گونەهێن ژێ دبارن سەر پستوکا تە یا خۆهدایی
د بانگهێشتنا ڤەکری دا، من و تە مفتێن دەرگەها ڤەکرن
و ل سەر پشتا ئاڤا ئۆدیسیوسی نەخواری
بێژەرێن ئیستگەهێن خودایی)) (هزرڤان: 2010، 46).

د ئەڤی پارچە کوپلا بوریدا، دیاردەیا (گەهاندن)ێ، هاتییە ئاڤاکرن، ژبەرکو ئەگەر سەحکەینە واتایا نیڤەدێران جودا جودا، داپڕانەکا واتاییا تەواو ل ناڤبەرا واتایێن ئەڤان نیڤەدێراندا هەیە؛ ئانکو داپڕان ل ناڤبەرا نیڤەدێرا (ئێکێ، دوو)ێ، د گەل نیڤەدێرێن (سێ، چوار)ێدا، جوداهییەکا واتایی دهێتە دیتن و ئەڤ دیاردەیە ب خۆ داپڕانا واتایی، دروست دکەت بۆ نموونە نیڤەدێرا (ئێك)ێ، ب واتا دەرد و نەخوشی دهێت و نیڤەدێرا (دوو)ێ، ب واتا خوشی و بەختەوەری دهێت و نیڤەدێرا (سێ)یێ، ب واتا نەگەهشتن ب مەبەستان دهێت. ژ لایەکێ دیترڤە د ئەڤێ نموونێدا هۆزانڤانی ب ڕێکا نیشانا خالبەندیێ (کۆمایێ- ،) گەهاندن ل ناڤبەرا هەردوو ڕستەیێن نیڤەدێرێن ئێکێ و دوویێدا دروستکرییە؛ ئانکو ل ناڤبەرا (چاڤ و گونەھ) و (بانگهێشت و مفتێن دەرگەهان) ئەڤە ب خۆژێ ژ لایێ واتایێڤە دویری ئێکن، پاشان هۆزانڤانی ب ڕێکا ئامرازێ (لێکدانێ- و) نیڤەدێرێن (ئێکێ، دوو)ێ، ل گەل نیڤەدێرێن (سێ، چوار)ێ، وێنەیەك دروستکرییە و ب واتا (نەخوشی و نەبوونا شیانا و نەگەهشتن ب مەبەستان) دهێت. د نموونەیەکا دیتردا هاتییە:

بۆ چەسپاندنا باوەریێ، پاسپۆرتا من ب شەوتینە
ب تەڤلیبوونا بەندەمانا ئارامییێ، ئەز دکارم تە ببینم
تو ل من نەگەڕە، پاشبەندێ ناڤێ تە مەیخانەکا هۆڤە
ئەز تێدا ب مەستی، پەرستنێ دکەم و هیڤیێن من پەلاتینکن))
(هزرڤان: 2010، 48).

د ئەڤی پارچە سەریدا، دیاردەیا (گەهاندن)ێ، هاتییە ڕەنگڤەدان، ژبەرکو ئەگەر سەحکەینە واتایا نیڤەدێران ئێك ئێکە، داپڕانەکا واتاییا تەواو د ناڤبەرا واتایێن ئەڤان نیڤەدێراندا هەیە؛ ئانکو داپڕان ل ناڤبەرا نیڤەدێرا (ئێك)ێ، ل گەل نیڤەدێرێن (دووێ، سێ)یێدا، و ل گەل نیڤەدێرا (چوار)ێ، دهێتە دیتن. ئەڤ دیاردەیە ب خۆ داپڕانا واتایی، دروست دکەت. ئەگەر سەحکەینە واتایا نیڤەدێرا (ئێك)ێ، ب واتایا دانا باوەریێ دهێت و نیڤەدێرا (دوو)ێ، هەبوونا ب واتایا ئازادیێ دهێت، دەربارەی نیڤەدێرا (سێ)یێ، ب مەبەستا بێهیڤیبوون و نەدیارییا چارەنڤیسێ و چوون بەرەڤ چارەنڤیسەکێ نەدیارڤە... هتد. دهێت. هۆزانڤانی ب ڕێکا بکارئینانا (کۆمایێ- ،) د هەر چوار پارچەیێن نیڤەدێرێن (ئێکێ، دووێ، سێیێ، چوار)ێدا، گەهاندن دروستکرییە، چونکی ژ لایێ واتایێڤە پەیڤێن (باوەری و پاسپۆرت شەوتاندن) و ل ناڤبەرا (بەندەمان و دکارم تە ببینم) و ل ناڤبەرا (پاشبەند و مەیخانەکا هوڤە) و ل ناڤبەرا (مەست و پەرستن و هیڤی و پەلاتینك) ل گەل ئێك ناگونجن، بەلێ ب ڕێکا (کۆما)یێ، گەهاندن د ناڤبەرا ئەواندا هاتییە دروستکرن و هەمی پێکڤە واتایا (بێ دەستهەڵاتی و ئێش و ئازاران) دگەهینیت. د نموونەیەکا دیتردا هاتییە:

من د بەندەمانا سۆردا، روومەتا بابی دزی و ...
د چوونەکا قەچاخ دا، پیرۆزی یا ئاخێ کزکر و ....
د چوونێ دا، من سەرێ خوە ل دیوارێ پەنتاگوونێ دا و...
من شەرما کچکەکێ کرە ئالا)) (هزرڤان: 2010، 60).

د ئەڤی نموونا بوریدا، دیاردەیا (گەهاندن)ێ، هاتییە دهێتە دیتن، ژبەرکو ئەگەر سەحکەینە واتایا نیڤەدێرێن ئەڤێ نموونێ، داپڕانەکا واتاییا تەواو د ناڤبەرا واتایێن ئەڤان نیڤەدێراندا هەیە؛ ئانکو داپڕان ل ناڤبەرا نیڤەدێرا (ئێك)ێ، و نیڤەدێرا (دوو)ێ، و (سێ)یێ، و (چوار)ێدا، هەیە. ئەڤ چەندەژی ب خۆ داپڕانا واتایی

د ناڤبەرا نیڤەدێراندا دروست دکەت. چونکی واتایا نیڤەدێرا (ئێك)ێ، ب واتایا دانا زیرەکی و هەبوونا شیانان دهێت و نیڤەدێرا (دوو)ێ، ب واتایا ڕاوەستیان دژی پیرۆزییان دهێت، دەربارەی نیڤەدێرا (سێ)یێ، ب مەبەستا هەبوونا هێز و دەستهەلاتێ ... هتد دهێت. نیڤەدێرا (چوار)ێژی، ب واتایا بلندڕاگرتنا کەسایەتییا ژنێ دهێت. ژ لایێ واتاییڤە، ئەڤان نیڤەدێران ژ لایەکیڤە چ پەیوەندیێن واتایی، ل گەل ئێکودوو نینن، و ژ لایەکێ دیترڤە هەبوونا پەیڤێن وەکو (بەندەمانا سور و رووەمتا بایی) و (چوونا قەچاخ و پیروزییا ئاخێ) و (چوون و دیوارێ پەنتاگونی) و (شەرم و ئالا) ئاماژەنە کە ئەڤان پەیڤان دابڕانا واتایی ل گەل ئێکودوو هەیە. دیسان هەبوونا نیشانێن (کۆمایێ ،) بۆ پێکڤەگرێدانا ڕاوەستانێن واتایێن نیڤەدێران، و ئامرازێ (لێکدانێ- و) ل دوماهییا هەر سێ نیڤەدێرێن (ئێك، دوو، سێ)یێ، ڕێکا (گەهاندن) و گرێدانێ دروستکرییە و وێنەیەکێ دەربڕینێ ژ (هێز و شیان و خورادەستنەکرن و بەرەڤانێ) نیشان ددەت.

7. ئەنجام

- دیاردا (دانەپاڵ)ێ، ب کارێ گرێدانا دوو کەرەستەیان ڕادبیت کو د لۆژیکێدا دویری ئێکن و زێدەتر ئەڤ دیاردەیە د هونەرێن رووبێژیێن وەکو (لێکچواندن، خوازە)یێدا دهێتە دروستکرن و ب چەندین دیاردەیێن جوداجودا دهێتە ئاڤاکرن پڕانییا ئەڤان دیاردەیان مفایی ژ هونەرێ (لێکچواندن)ێ، دبینن ب تنێ دیاردا (ڕەنگکرن)ێ، مفایی زێدەتر ژ هونەرێ (خوازە)یێ دبینیت.
- دیاردەیا دەستنیشانکرنێ د هۆزانا (نوێخازی)یدا، ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ دهێتە دیتن، ب تایبەتی بیاڤێ هەبوونا ناڤێن (گشتی) وەکو هەڤبەرکرن ل گەل ناڤێ (تایبەت)ی، زێدەتر هەبوونا خۆ هەیە، هەرچەندە ناڤێ (تایبەت)ژی، هاتییە ڕەنگڤەدان، بەلێ ب کێمی دهێتە دیتن.
- ژبەرکو سرۆشتێ هۆزانا نوێخازی وەسایە گەلەك جاران دابڕانێن واتایی ل ناڤبەرا نیڤەدێراندا دهێتە دیتن و تێکستەکا ڤەکرییە، ژبەر ئەڤێ چەندێ دیاردەیا گەهاندنێ ژی ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ د هۆزانا نوێخازییا کوردیدا دهێتە دیتن، ئەڤەژی وەکو بەلگەیەکێیە کو د هۆزانێن (هزرڤان)یدا، گەلەك ب بەرفرەهی ئەڤ دیاردەیە دهێتە دیتن. هۆزانڤانی بزاڤکرینە چەندین هزرێن ڤەبر پێکڤە گرێدەت.

8. ژێدەر

1.8 پەرتوك ب زمانێ كوردی

1. ئیبراهیم، ئاریانا (2011). شێوازە ئەدەبییەكانی ڕۆژنامەی خەبات 2003- 2006. هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی ڕۆشنبیری.
2. ئەحمەد، سافیە محەمەد (2013). لادان لە شیعری هاوچەرخی كوردیدا. هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی حاجی هاشم.
3. ئەسوەد، نەوزاد ئەحمەد (2001). بیری ڕەخنەی هاوچەرخ "كەمەڵێ وتار". هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.
4. بەكر، محەمەد (2004). پەخشانە شیعری كوردی تەكنو- سیمانتیكی گوتاری شیعری). هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی ئاراس.
5. پیربال، فەرهاد (2005) شیعری نوێی كوردی (1898- 1958). هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی ئاراس.
6. توفیق، ئاڤان عەلی میرزا (2012). چنینی دەق لە شیعرەكانی نالیدا. سلێمانی: چاپی یەكەم. چاپخانەی كەمال.
7. دزەیی، عەبدولواحید موشیر (2009). واتاسازی "چەند لێكۆڵینەوەیەكی سیمانتیكی و پراگماتیكییە". هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی خانی.
8. دزەیی، عەبدولواحید موشیر (2012). شێواز و پراگماتیك. دهۆك: چاپی یەكەم. دەزگەهێ سپیرێز یێ چاپ و وەشانێ.
9. زێوەیی، حسێن ئوسمان (2008). رۆڵێ (پارادوكس)ێ د پێكهاتا وێنێ هۆزانێدا. دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا خانی.
10. سادق، فوئادی تاهیر (2007). فەرهەنگی یاریدەدەر (عەرەبی- كوردی- ئینگلیزی). بەشی دووەم (پ- ش). سلێمانی: چاپی یەكەم. چاپخانەی كارۆ.
11. سلێوە، هاوژین (2020). ڕەخنەی پراكتیكی، سلێمانی: چاپی سێیەم، چاپخانەی سایە.
12. سەعید، ناز ئەحمەد (2013). لادان لە شیعری لەتیف هەلمەت دا. سلێمانی: چاپی یەكەم. بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوكردنەوەی سلێمانی.
13. صفوی، كورش (2018). لە زمانەوانییەوە بۆ ئەدەبیات. وەرگێڕان: عوسمان دەشتی. هەولێر: بەرگی یەكەم. چاپی یەكەم. چاپخانەی ڕۆژهەلات.
14. عەبدوڵلا، ئیدریس (2010). شێواز و شێوازگەری. هەولێر: چاپی یەكەم. چاپخانەی ڕۆژهەلات.
15. عبدالرحمن، شڤان جرجیس (2020). بنیاتێ هونەری د هۆزانێن (مەلا خەلیلێ مشەختی) دا. ناما دكتورایێ. كۆلێژا زمان. زانكۆی سەلاحەدین.
16. غازی، چنار صدیق (2008). ئاراستێن تەكنیكی د شعرا نوی یا كوردیدا (دەڤەرا بەهدینان بەدرخان سندی وەكو نموونە). هەولێر: چاپا ئێكێ. چاپخانا حاجی هاشم.
17. القاچی، حافظ (2006). فەرهەنگا قازی (كردی- عربی، عربی- كردی). بیروت: چاپا ئێكێ، چاپخانا الدار العربیە للموسوعات.
18. كانەبی، دلێر صادق (2013). هەندێ لادانی زمانی لای سێ شاعیری نوێخازی كورد (لێكۆڵینەوەیەكی زمانەوانییە). سلێمانی: چاپی یەكەم.
19. كەریم، ئازاد عەبدولواحید (2007) تیوری دەق. كەركووك: چاپی یەكەم. چاپخانەی ئاربخا.
20. كەمال، دیار عەلی (2000). ڕۆڵی زمان لە شیعردا. گوڤاری كاروان. هەولێر: ژمارە 151 تشرینی دووەم. چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری.

21. كۆهين، جان (2008). بنياتى زمانى شيعرى. وەرگێران: ئازاد عبدالواحيد كەريم و على بەرزنجى. كەركوك: چاپى يەكەم. چاپخانەى ئارابخا.

22. گەردى، ژوان عەبدولسەلام عەزيز (2018). شێواز لە شيعرەكانى كامەران موكريدا لە ژێر رۆشناى قوتابخانەى (فيلۆلۆجى ليو شپێتزەر). هەولێر: چاپى يەكەم. چاپخانەى رۆشنبيرى. هەولێر: چاپى يەكەم. چاپخانەى شارەوانى.

23. محەمەد، حەمديە حەسەن (2012). لايێ هونەرى و ناڤەرۆكا هۆزانا سەبرى بۆتانى. هەولێر: چاپى يەكەم. چاپخانەى حاجى هاشم.

24. محمد، عبدالقادر حمد امين (2008). بنياتى كارنامەيى لە دەقى نويى كورديدا. سليمانى: چاپى يەكەم. چاپخانەى تيشك.

25. يەعقووبى، عەبدولخالق (2005). دەنگى بلورينى دەق (رەخنە و لێكۆڵينەوە). سليمانى: چاپى يەكەم. چاپخانەى رەنج.

26. نهێلى، نعمت الله حامد (2008) شێوازگەرى تيورى و پراكتيك. هەولێر: چاپا ئێكێ. چاپخانا حاجى هاشم.

27. هزرڤان (2004). پر تشتێن بەرزەبووى (هەلبەست- بەرگێ 1). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا زانا.

28. هزرڤان (2004). پر تشتێن بەرزەبووى (هەلبەست- بەرگێ 2). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا زانا.

29. هزرڤان (2004). پر تشتێن بەرزەبووى (هەلبەست- بەرگێ 3). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا زانا.

30. هزرڤان (2004). پر تشتێن بەرزەبووى (هەلبەست- بەرگێ 4). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا زانا.

31. هزرڤان (2005). ئازراندنا بەندەمانێ (هەلبەست). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا هاوار.

32. هزرڤان (2010). فرين د پەنجەرێدا (هەلبەست). دهۆك: چاپا ئێكێ. چاپخانا هاوار.

2.8 گوڤار

33. ئەمين، ئاوات محەمەد (2007). لە بارەى زمانى شيعر و رۆشنبيرى سەردەم. هەولێر: گوڤارى واتا. ژمارە (125).

3.8 نامێن ئەكاديمى

34. حسين، هيوا كەريم (2013). پێگەى مەدهوشى لە شيعرى كورديدا. نامەى ماستەر. سكولى زمان. زانكۆى سليمانى

35. نعمە، ژيمان صبرى (2015). رۆلێ لادانێن رەوانبێژى د شيعريەتا هۆزانێدا ديوانا (ئەحمەدێ خانى) وەكو نموونە. ناما ماستەرێ. سكولا ئادابێ. زانكۆيا دهۆكێ.

36. قادر، شێرزاد عەبدوڵلا (2014). لادان لە شيعرى (رەفيق سابير)دا. نامەى ماستەر. سكولى زمان. زانكۆى سليمانى.

4.8 پەرتوك ب زمانێ عەرەبى

37. ادريس، سهيل (2004). المنهل (قاموس فرنسي- عربي). بيروت: الطبعة الاولى. دار الاداب للنشر و التوزيع.

38. أبو العدوس، يوسف (2007). ألاسلوبية الرؤية و التطبيق. عمان: الطبعة الأولى.

39. حماش، خليل ابراهيم و اصدقائة (1985). قاموس الطالب (Pupils Dictionary). بغداد: الطبعة الاولى. دار افاق العربية للطباعة و النشر.

40. حمد، عبدالله خضر (2013). أسلوبية الانزياح في شعر المعلقات. الاردن: الطبعة الأولى. عالم الكتب الحديث للنشر و التوزيع.

41. السليماني، احمد ياسين (2009). التجليات الفنية لعلاقة الانا بالاخر في الشعر العربي المعاصر. دمشق: الطبعة الأولى. دار الزمان للطباعة و النشر.

42. الطالب، هايل (2008). قراءة النص الشعري لغة و تشكيلا. دمشق: الطبعة الأولى. دار ينابيع للطباعة و النشر.

43. عياش، منذر (2002). الاسلوبية و تحليل الخطاب. حلب: الطبعة الأولى. مركز الانماء الحضاري للطباعة و النشر.

44. كوين، جون (2000). النظرية الشعرية (بناء لغة الشعر- اللغة العليا). ترجمة: احمد درويش. القاهرة: الطبعة الأولى. دار الغربي للطباعة و النشر.

45. كوين، جون (1986). بنية اللغة الشعرية. ترجمة: محمد الولى و محمد العمري. المغرب: الطبعة الثانية. دار توبقال للنشر و التوزيع.

46. المسدي، عبدالسلام (1993). الاسلوب و الاسلوبية. ليبيا: الطبعة الثالثة. دار العربية للكتاب.

47. وغلسي، يوسف (2008). اشكالية المصطلح في الخطاب النقدي العربي الجديد. الجزائر: الطبعة الأولى. دار علوم للعلوم ناشرون

48. ويس، احمد محمد (2005). الانزياح من منظور الدراسات الاسلوبية. دمشق: الطبعة الأولى. مؤسسة مجد الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع.

5.8 پەيوەندى

49. هزرڤان عبدالله، پەيوەنديا تەلەفونى، رێككەڤتى 8/9، 2022. ل دەمژمێر 12ى نيڤرو.